

Małgorzata Surmacz

Uczniowie Szkoły Lubelskiej w walkach o niepodległość i granice państwa polskiego w okresie I wojny światowej oraz wojny polsko-bolszewickiej

W księgozbiorze Muzeum Lubelskiego znajduje się publikacja poświęcona dziejom Prywatnego Męskiego Gimnazjum imienia Stefana Batorego w Lublinie zwanego Szkołą Lubelską. Na kartach książki, wydanej w 1936 roku z okazji jubileuszu 30-lecia istnienia szkoły, zamieszczono wspomnienia o jej uczniach – uczestnikach walk o niepodległość i granice Polski w latach 1914–1920¹.

Dzieje owego pokolenia, wyrosłego w duchu XIX-wiecznych tradycji powstańczych, stały się inspiracją do przedstawienia losów jego reprezentantów – uczniów i absolwentów jednej z najstarszych w Lublinie szkół męskich. Biografie te miały wspólne tło, na które złożyły się nauka w tej samej szkole, działalność w konspiracyjnych stowarzyszeniach oraz udział w walkach zbrojnych. Wspólne dla całej generacji było wychowanie w poczuciu głębokiego patriotyzmu oraz gotowości poświęcenia dla dobra ogółu. Taki model wychowania pielęgnowano w domach rodzinnych oraz wpa-jano młodzieży uczęszczającej do prywatnych polskich szkół powstających u progu XX stulecia. Był to sposób kształtowania postaw pokolenia bohaterów, którzy poświęcili życie za wolną Polskę. Wielu z nich poległo w czasie I wojny światowej, walcząc w Legionach Polskich, inni zginęli na polu chwały w czasie wojny polsko-bolszewickiej, służąc w szeregach odrodzonego Wojska Polskiego. Niektórzy zmarli śmiercią naturalną w młodym wieku, wskutek chorób nękających wyniszczone trudami wojennymi organizmy. Wśród dawnych uczniów-legionistów znaleźli się również tacy, którzy stanęli w obronie swego kraju we wrześniu 1939 roku, a ich nazwiska widnieją na listach polskich oficerów zamordowanych w Katyniu w czasie II wojny światowej.

W latach toczących się wojen o niepodległość i granice Polski społeczeństwo oddawało cześć poległym na polu chwały młodym legionistom. W lokalnej prasie zamieszczano pełne patosu wspomnienia pośmiertne, których autorami byli zazwyczaj szkolni koledzy, wychowawcy lub towarzysze broni. Pogrzeby i nabożeństwa żałobne

---

1 Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego („Szkoła Lubelska”) w XXX-lecie, Lublin 1936.

przybierały postać patriotycznych zgromadzeń. W jednym z numerów „Ziemi Lubelskiej” z sierpnia 1916 roku zanotowano:

Lublin, związany z Legionistami serdecznymi węzłami gorącej życzliwości, od dłuższego już czasu każdy pogrzeb Legionisty zamienia w patriotyczną manifestację, w demonstrację uczuć, jakie nasz prastary gród żywi dla młodego wojska polskiego, bohatersko walczącego o Niepodległość Ojczyzny. Oddając ostatnią posługę poległym w mężnej walce bojownikom idei legionowej, zarazem składa Lublin hołd samej idei².

Potrzeba zachowania pamięci o poległych młodych żołnierzach przybrała wyraz społecznej deklaracji. W publikacji wydanej w 1917 roku w Krakowie pojawił się fragment wyznaczający zadanie świadkom wojennych zdarzeń.

Nowego pokolenia synowie – głosił tekst – mnogim zastępem w legionowych walkach odchodzą od nas w noc śmierci. [...] Milczącej wymowie grobów przydać należy głośną wymowę dokumentu, którego nie zniszczy czas ni zawiści siła. [...] Zbierać należy skrzętnie wszystkie daty odnoszące się do życia, żołnierskiej pracy i okoliczności, wśród jakich poległ³.

Z podobnym postulatem jesienią 1919 roku zwrócili się do społeczeństwa członkowie studenckiego Koła Historycznego przy Uniwersytecie Lubelskim. Na łamach prasy wezwali mieszkańców Lublina do zbierania „wszystkiego, co rzucałoby światło na dzieje obecnej wojny, na proces zmartwychwstania Polski, ruch legionowy, życie podczas okupacji, oswobodzenie, walki na kilku frontach”⁴.

Pamięć o młodych żołnierzach, bohaterach walk o niepodległość Polski, była nadal pielęgnowana w okresie międzywojennym. W 1924 roku ukazał się w Lublinie tomik poezji autorstwa Franciszki Arnsztajnowej⁵. Zbiór wierszy nosił tytuł *Archaniół jutra*. Zamieszczone utwory dedykowano imiennie kilku byłym uczniom Szkoły Lubelskiej oraz innym – „ceniom Wychowańców Szkół Lubelskich poległych za Ojczyznę”⁶.

DZIEJE SZKOŁY LUBELSKIEJ W LATACH 1906–1936

Początki istnienia Szkoły Lubelskiej sięgają okresu walki o szkołę polską. Wraz z wybuchem strajku szkolnego w 1905 roku pojawiła się potrzeba stworzenia prywat-

2 „Ziemia Lubelska” 1916, nr 427 (31 sierpnia), s. 3. Fragment tekstu zamieszczonego wraz z informacją o pogrzebie Jana Hula z Trzciany pod Rzeszowem, szeregowego z 4. PP Leg. zmarłego w lubelskim szpitalu dla legionistów wskutek ran odniesionych na froncie wołyńskim.

3 *Nowe pokolenie. Wizerunki duchowe żołnierzy Wojska Polskiego poległych w boju za Ojczyznę (1914–1916)*, t. 1: *Pod znakiem harcerzy. Śp. Stanisław Szumski chorąży 4. p.p. Legionów Polskich*, oprac. B. Pochmarski, Kraków 1917, s. 9–11.

4 „Ziemia Lubelska” 1919, nr 448 (29 października), s. 2.

5 Franciszka Hanna Arnsztajnowa (1865–1942) – lubelska poetka, tłumaczka, autorka dramatów. Jej syn Jan uczęszczał do Szkoły Lubelskiej. Należał do Polskiej Organizacji Wojskowej. Jako peowiak w czasie I wojny światowej brał udział w pracy konspiracyjnej. Zmarł w 1934 r. Zob. *Słownik biograficzny miasta Lublina* [dalej SBML], pod red. T. Radzika, J. Skarbka, A. A. Witusika, t. 1, Lublin 1993, s. 14–16 (oprac. M. Domański); biogram Jana Arnsztajna w: SBML, pod red. P. Jusiaka, M. Siomy, J. Ternesa, t. 4, Lublin 2014, s. 13–15 (oprac. M. Surmacz).

6 Wstęp do: F. Arnsztajnowa, *Archaniół jutra*, Lublin 1924.

nych placówek oświatowych z językiem polskim jako wykładowym⁷. Istnienie takich szkół miało być formą przeciwstawienia się programowi rusyfikacji młodzieży realizowanemu w gimnazjach rządowych. Latem 1905 roku z inicjatywy grona lubelskich społeczników powołano do istnienia Spółkę Cywilną Szkoły Średniej w Lublinie⁸. Dzięki zabiegom członka zarządu, Stanisława Śliwińskiego⁹, Spółka uzyskała koncesję na prowadzenie placówki szkolnej. Otwarcie nowego gimnazjum miało miejsce 2 marca 1906 roku. Powołano wówczas do istnienia 8-klasową filologiczną szkołę męską zwaną Szkołą Lubelską. Z grona akcesjonariuszy wyłoniono Radę Opiekuńczą stojącą na czele szkoły. Pierwszym dyrektorem nowo utworzonego prywatnego gimnazjum został Ksawery Franciszek Służewski¹⁰. Rok szkolny rozpoczęto 6 września 1906 roku inauguracyjną mszą świętą w dawnym kościele sióstr Bernardynek przy ulicy Królewskiej w Lublinie¹¹. W sąsiedztwie, przy skrzyżowaniu z ulicą Żmigród, na potrzeby gimnazjum wynajęto pomieszczenia w dawnym Pałacu Biskupów¹². Z czasem zarząd gimnazjum zaczął poszukiwać dogodniejszych warunków lokalowych.

Jesienią 1907 roku dotychczasowego dyrektora¹³ zastąpił na stanowisku matematyk Józef Arlitewicz¹⁴. W ciągu kilku lat istnienia Szkoły Lubelskiej liczba uczniów po-

- 7 Wydarzenia 1905 r. spowodowały zmiany w polityce oświatowej caratu. W odpowiedzi na strajk młodzieży ze szkół rządowych wydano ukaz zezwalający na nauczanie w szkołach prywatnych w ojczystym języku polskim. Zob. R. Kucha, *Szkołnictwo Lublina w latach 1864–1915*, Lublin 1995, s. 195 i in.
- 8 Pierwszą męską szkołą prywatną założoną w Lublinie staraniem Spółki Cywilnej było późniejsze Gimnazjum im. Stanisława Staszica, które powstało pod koniec 1905 r. Konflikt pomiędzy jej ówczesnym dyrektorem Gracjanem Chmielewskim a udziałowcami Spółki spowodował powołanie drugiej placówki oświatowej zwanej Szkołą Lubelską. Zob. W. Godziszewski, K. Juszcakowski, *Historia zakładu (1906–1936)*, [w:] *Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego...*, s. 1–2; R. Kucha, *Gimnazjum męskie i szkoła im. Stanisława Staszica w Lublinie w latach 1864–1919*, [w:] *Szkoła czterech wieków. Liceum Ogólnokształcące im. Stanisława Staszica w Lublinie*, pod red. R. Kuchy, Lublin 1992, s. 147–157.
- 9 Stanisław Śliwiński (1869–1929) – ziemianin, społecznik. W czasie I wojny światowej był członkiem Lubelskiego Komitetu Obywatelskiego oraz Komitetu Ratunkowego. W latach 1919–1921 kierował Ministerstwem Aproprowiacji. Współorganizował Straż Kresową. Wspólnie z żoną Michaliną z Berezowskich działał na rzecz rozwoju szkolnictwa na Lubelszczyźnie. Zob. *Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego...*, s. 64–66; Z. R. Muszyński, *Stanisław Śliwiński*, „Gazeta Wyborcza w Lublinie” 2003 (30–31 sierpnia).
- 10 Archiwum Państwowe w Lublinie [dalej APL] – nr zespołu 533, sygn. 6, k. 67–72 – Umowa na prowadzenie prywatnej szkoły średniej z wykładowym językiem polskim zawarta w lipcu 1906 r. między Ksawerym Franciszkiem Służewskim a „Spółką Cywilną Szkoły Średniej w Lublinie”.
- 11 Obecnie kościół Jezuitów pw. św. Piotra Apostoła. W omawianym okresie była to świątynia oddana po kasacie zakonu bernardynek w zarząd duchowieństwu świeckiemu.
- 12 Według dawnej numeracji adres szkoły to Królewska 15/Żmigród 3. Tak zwany Pałac Biskupów, gdzie prowadzone były zajęcia lekcyjne, mieścił się przy ulicy Królewskiej 15. Dziś jest to budynek oznaczony numerem 11. Zob. „Kalendarz Lubelski na rok 1910”, Lublin 1909, s. 163; W. Godziszewski, K. Juszcakowski, dz. cyt., s. 8.
- 13 Z początkiem roku szkolnego 1907/1908 dyrektor Służewski przeniósł się do Szkoły Handlowej Zgromadzenia Kupców w Warszawie. Zob. tamże, s. 5.
- 14 Józef Zbigniew Arlitewicz (1865–1930) – nauczyciel, absolwent Wydziału Fizyczno-Matematycznego na Uniwersytecie Warszawskim, wieloletni dyrektor Szkoły Lubelskiej, w której pracował jako nauczyciel matematyki od 1906 r. W 1918 r. został wybrany na prezesa Rady Szkolnej miasta Lublina. Zob. APL – nr zespołu 533, sygn. 6, k. 2–3 – Umowa o pracę w „Szkołe Lubelskiej” zawarta w sierpniu

Gmach Szkoły Lubelskiej przy ul. Powiatowej 11, fot. Henryk Poddębski, 1931 rok

większyła się znacznie. W 1910 roku zakupiono przy dawnej ulicy Powiatowej w Lublinie plac pod budowę szkoły¹⁵. Dwupiętrowy budynek o reprezentacyjnej fasadzie¹⁶ wzniesiono jeszcze w tym samym roku według planów warszawskiego architekta Teofila Wiśniowskiego¹⁷, zatwierdzonych przez Rząd Gubernialny Lubelski. Władze szkoły zadbały także o lokum dla uczniów spoza Lublina. Początkowo wynajęto dla nich w dzielnicy Kośminek¹⁸ niewielkie pomieszczenia na bursę, którą następnie przeniesiono na ulicę Żmigród, do wcześniejszej siedziby gimnazjum. W roku szkolnym 1911/1912 Stanisław Śliwiński zakupił na Wieniawie¹⁹ dwupiętrową kamienicę zwa-

1906 r. między Józefem Arlitewiczem a dyrektorem Ksawerym Służewskim występującym w imieniu Zarządu „Spółki Cywilnej Szkoły Średniej” w Lublinie; S. Dulewicz, *Józef Zbigniew Arlitewicz*, [w:] *Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego...*, s. 309–312; J. Doroszewski, *Słownik biograficzny nauczycieli miasta Lublina w latach 1918–1939*, Lublin 2007, s. 26–27.

15 W latach 30. XX w. ul. Powiatowa została przemianowana na ul. Bronisława Pierackiego, na cześć zabitego w zamachu 15 czerwca 1934 r. polityka i legionisty, oficera Wojska Polskiego. Budynek Szkoły Lubelskiej usytuowany był pod numerem 11. Dzisiejszy adres to ul. Spokojna 1.

16 A. Przegaliński, *Spoleczna działalność ziemiaństwa lubelskiego w latach 1864–1914*, Lublin 2009, s. 218–222.

17 Teofil Wiśniowski (1869–1936) – architekt, konserwator, członek Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości, autor projektów gmachów szkolnych w Lublinie, w tym Szkoły Lubelskiej. Zob. „Architektura i Budownictwo” 1936, nr 2, s. 37.

18 Kośminek – dawne osiedle przemysłowe przyłączone do granic Lublina w 1916 r. Nazwę zawdzięcza Michałowi Kośmińskiemu, który w połowie XIX w. założył tu młyn parowy i osadę fabryczną. Zob. *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 4: *Osady zaginione i o zmienionych nazwach historycznego Województwa Lubelskiego*, Lublin 1986, s. 71.

19 Wieniawa – dzisiejsza dzielnica Lublina, włączona w obszar administracyjny miasta w 1916 r. Nazwę otrzymała od herbu dawnych właścicieli, Leszczyńskich. Zob. *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 4, s. 149–150.

na „Willę Frydro”, którą przeznaczył na internat dla niezamożnej młodzieży. Bursa, określana mianem „Andrzejów”, mieściła się przy ulicy Stanisława Leszczyńskiego 9²⁰.

Wraz z wybuchem I wojny światowej na terenie Lublina rozmieszczone zostały sztaby wojskowe armii rosyjskiej. Budynki Szkoły Lubelskiej zostały zajęte na potrzeby wojska. Mimo to we wrześniu 1914 roku rozpoczęto nowy rok szkolny. Dzięki staraniom grona pedagogicznego oraz Rady Opiekuńczej wynajęto pomieszczenia w prywatnych budynkach. Kancelarię gimnazjum przeniesiono do hotelu „Janina” przy ulicy 3 Maja, gdzie w przyszłości ulokowane zostanie lubelskie Kuratorium Oświaty. Uczniów podzielono na dwie grupy. Część klas miała zajęcia w wynajętych salach w Domu Haberlausa przy ulicy Krakowskie Przedmieście 39, pozostali uczyli się w kamienicy przy Krakowskim Przedmieściu 41, będącej własnością Jarnuszkiewicza²¹.

Wkrótce Rosjanie wycofali się z Lublina, ustępując miejsca Austriakom. 30 lipca 1915 roku do miasta wkroczyły sprzymierzone wojska państw centralnych wraz z oddziałami Legionów Polskich. Rankiem na lubelskich ulicach pojawili się ułani z oddziałów rotmistrza Władysława Beliny-Prażmowskiego oraz porucznika Juliusza Ostoi-Zagórskiego. Ich widok wywołał wielki entuzjazm mieszkańców.

Witajcie nam! Przybyli z kurzawy bojowej, z pożogi wsi naszych i miast, wznieconej wroga niszczycielską ręką – pisała miejscowa prasa – witajcie, waleczni! Przybyciem swym zwiastujecie lepszej doli świat!²²

Beliniaków zakwaterowano w gmachu Szkoły Lubelskiej, który do 10 października 1918 roku zajmowały wojska austriackie²³. Obecność polskich żołnierzy na ulicach wyzwolonego miasta sprawiła, że jeszcze tego samego roku wielu młodych lublinian wstąpiło w szeregi Legionów. Byli wśród nich także dwaj nauczyciele Szkoły Lubelskiej – polonista Jerzy Mączewski²⁴ i matematyk Gustaw Doborzyński²⁵. Rada Opiekuńcza

20 Śliwińscy zakupili na Wieniawie dwie posesje, które przeznaczono na cele oświatowe. Pierwszą była nabyta dla Szkoły Lubelskiej bursa „Andrzejów”. W 1915 r. dokupiono, z upoważnienia spokrewnionej ze Śliwińskimi Stanisławy Syroczyńskiej, budynek sąsiadujący z bursą. W miejscu tym powstała szkoła zawodowa zwana na cześć zmarłego męża Syroczyńskiej Warsztatami Rzemieślniczymi im. Stanisława Syroczyńskiego. Zob. W. Godziszewski, K. Juszcakowski, dz. cyt., s. 9; A. Przegaliński, dz. cyt., s. 221–223; I. Rykwa, J. Biernat, *Z dziejów Zespołu Szkół Samochodowych im. Stanisława Syroczyńskiego w Lublinie. Wspomnienia jubileuszowe 1914–2004*, Lublin 2004, s. 29 i in.

21 W. Godziszewski, K. Juszcakowski, dz. cyt., s. 16–17; imienia Jarnuszkiewicza nie udało się ustalić.

22 „Wici Lubelskie” 1915, nr 1 (31 lipca).

23 W. Strojnowska, *Udział Ziemi Lubelskiej w walkach o Niepodległość w latach 1914–1920*, [w:] *Młodzież szkół lubelskich w 15-lecie Niepodległości*, Lublin 1933, s. 8; W. Godziszewski, K. Juszcakowski, dz. cyt., s. 28.

24 Jerzy Leopold Mączewski (1884–1920) – nauczyciel, polonista, absolwent Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego. W czasach studenckich nawiązał kontakty z PPS-em. Wiosną 1910 r. został zatrudniony w Szkole Lubelskiej. W czasie I wojny światowej wstąpił do Legionów Polskich. Ze względu na zły stan zdrowia otrzymał przydział do pracy propagandowej. Po wyzwoleniu Polski został skierowany do Sekcji Politycznej w Wydziale Prasowym Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Ponownie wstąpił do wojska wraz z wybuchem wojny polsko-bolszewickiej. Zginął w bitwie nad Stochodem 2 sierpnia 1920 r. jako szeregowiec 23. PP. Zob. Z. Mączewska-Pajewska, *Jerzy Mączewski*, [w:] *Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego...*, s. 337–340.

25 Gustaw Doborzyński – absolwent Wydziału Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego, nauczyciel matematyki i fizyki w Szkole Lubelskiej w latach 1906–1915. Zob. APL – nr zespołu 533, sygn. 6, k. 46–48

przyznała im zapomogę pieniężną w wysokości stu rubli na czas pobytu na froncie²⁶. Wkrótce jednak Mączewski, ze względu na pogarszający się stan zdrowia, przerwał służbę wojskową i powrócił do pracy w szkole. Dodatkowo zaś zaangażował się w działalność Okręgowej Rady Szkolnej. Pracował także w dziale propagandy Polskiej Organizacji Wojskowej oraz współredagował wychodzący w tym czasie w Lublinie dwutygodnik polityczno-społeczny „Sprawa Polska”. W jednym z numerów pisma zamieścił artykuł o zadaniach rozwijającego się szkolnictwa polskiego.

Wielkie znaczenie szkoły polskiej – pisał Mączewski – polegało nie na tym, że uczeń kształcił się w niej w języku ojczystym, tym bardziej nie na tym, że otaczała młodzież przyjazna, serdeczna atmosfera, bo nie ciepłarnią jej być sądzono, ale że u podstaw jej w całej budowie leżał wielki nakaz życia narodowego: iść zawsze drogą samodzielnego, śmiałego tworzenia własnych wartości bez względu na pokusy i przeszkody²⁷.

Tak sformułowana myśl stała się wytyczną działania dla wychowanków młodego nauczyciela-legionisty. Wielu jego podopiecznych – uczniów Szkoły Lubelskiej – podjęło czynną walkę o niepodległość Polski.

W czasie I wojny światowej Szkoła Lubelska funkcjonowała nadal, mimo zmniejszonej frekwencji uczniów oraz poważnych kłopotów lokalowych. Ponieważ gmach szkolny został zajęty przez wojsko, lekcje przeniesiono do bursy na Wieniawie. Skorzystano też z uprzejmości sąsiadującej z bursą Szkoły Rzemieślniczej, która udostępniła gimnazjalistom Szkoły Lubelskiej sale lekcyjne²⁸. W tym samym czasie w budynku przy ulicy Powiatowej mieścił się szpital wojskowy, częściowo odpłatnie udostępniony ludności cywilnej²⁹. Stan taki trwał do jesieni 1918 roku. Po ogłoszeniu niepodległości Polski Szkoła Lubelska odzyskała budynek. Jednak w niedługim czasie młodzież męska ze starszych klas ponownie wyruszyła na front w obronie granic Rzeczypospolitej. W szeregach Wojska Polskiego znalazł się także polonista Jerzy Mączewski, który wbrew nakazom pozostania w sztabie, przedostał się w stopniu zwykłego szeregowca na front. Poległ 2 sierpnia 1920 roku w bitwie nad Stochodem³⁰.

W listopadzie 1918 roku Naczelnik Państwa Polskiego Józef Piłsudski wydał odezwę do młodzieży szkolnej, wzywając ją do powrotów do szkół. Wkrótce potem dyrektor Szkoły Lubelskiej zaczął słać do dowódców jednostek wojskowych listy z prośbą o zwolnienie jego podopiecznych ze służby.

Nie udawałem się z prośbą o zwolnienie młodzieży natychmiast po otrzymaniu odezwy Naczelnika Państwa – notował Józef Arlitewicz w jednym z tego rodzaju pism – sądziłem bowiem, że dobrze będzie, że młodzież odbędzie nowicjat wojskowy, a na Kolędę może już być uwolniona

– Lista nauczycieli „Szkoły Lubelskiej”; *Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego...*, s. 21–23 (wykaz dyrektorów i nauczycieli Szkoły Lubelskiej w latach 1906/7–1914/15).

26 W. Godziszewski, K. Juszczakowski, dz. cyt., s. 23–24.

27 J. Mączewski, *Zrzeszenie zawodowe a polityka*, „Sprawa Polska” 1916, nr 15, s. 9.

28 W. Godziszewski, K. Juszczakowski, dz. cyt., s. 23–24.

29 APL – nr zespołu 533, sygn. 1, k. 87 – Pismo Kreiskommando Lublin z dnia 5 listopada 1917 r. do Zarządu Spółki Cywilnej Szkoły Średniej w Lublinie z odmową oddania zaanektowanego przez wojsko budynku szkolnego przy ul. Powiatowej.

30 Zob. przypis 24.

z wojska. Uważałem ten bowiem termin za taki, że przy pewnym wysiłku i wyczerpanej pracy młodzieży i nauczycieli, dać może jeszcze szanse otrzymania matury³¹.

Poza ową ogólną powtarzającą się w listach prośbą pisma wysyłane ze szkoły zawierały także nazwiska poszczególnych uczniów oraz dane o jednostkach, w jakich służyli³². Ze względu na charakter korespondencji władze szkolne zaczęły gromadzić szczegółowe dane na temat walczącej młodzieży. Prawdopodobnie podanie przydziału wojskowego ułatwiało załatwienie sprawy. Z początkiem 1919 roku Dowództwo I Brygady Kawalerii nadesłało na adres Szkoły Lubelskiej pismo wyraźnie wskazujące na konieczność zdobywania szczegółowych informacji:

W odpowiedzi na list traktujący o zwolnieniu z wojska Nowakowskiego Jerzego³³, Dowództwo I Brygady Kawalerii Wojska Polskiego zapytuje w skład jakiego pułku lub szwadronu wchodzi wyżej wymieniony ułan³⁴.

Informacje o wojskowych przydziałach młodych żołnierzy odnotowywano według następujących zestawień³⁵:

Nazwisko i imię ucznia	Przydział taktyczny, nazwisko bezpośredniego dowódcy	Adres kontaktowy
Czajkowski Tadeusz [matura 1919]	Intendentura Wojska Polskiego w Lublinie, Magazyn nr 2 por. Dudziński	brak danych
Felczerek Wit [matura 1919, harcerz]	Biuro Uzupelnień i Werbunku Okręgu Generalnego Lubelskiego	Lublin, ul. T. Kościuszki 4/2

- 31 APL – nr zespołu 533, sygn. 2, k. 9, k. 11, k. 12 – Brudnopisy pism autorstwa dyrektora Józefa Arlitewicza skierowanych do władz wojskowych z prośbą o zwolnienie uczniów Szkoły Lubelskiej ze służby. Tekst zamieszczonego wyżej cytatu stanowi rodzaj skrótu dokonanego na podstawie kilku wersji brudnopisów.
- 32 APL – nr zespołu 533, sygn. 2, k. 9, 11 – Niedatowane brudnopisy pism z prośbą o zwolnienie ze służby wojskowej wymienionych imiennie uczniów Szkoły Lubelskiej – Czesława Komarnickiego, Bolesława Kupścia, Henryka Olszewskiego, Antoniego Piotrowskiego, Grzegorza Kowerskiego.
- 33 Do Szkoły Lubelskiej uczęszczało dwóch uczniów o nazwisku Jerzy Nowakowski. Jeden z nich był synem Henryka, drugi synem Jana. Obaj zdali maturę w 1920 r. Prawdopodobnie w cytowanym piśmie z Dowództwa I Brygady Kawalerii chodziło o syna Henryka i Bronisławy Nowakowskich z Babina koło Bełżyc. W trakcie nauki w gimnazjum przebywał on na stacji w mieszkaniu Olszewskiego przy ul. Niecałej w Lublinie i taki był jego adres kontaktowy. Wiadomo także, że w okresie wojny polsko-bolszewickiej Jerzy Nowakowski walczył jako ppor. kawalerii w 11. P.Uł. W zamieszczonej tabeli wymieniany jest jako żołnierz 3. Lubelskiego Pułku Kawalerii [poprawnie: 3. P.Uł.] sformowanego w Lublinie pod koniec 1918 r. i 30 grudnia tego roku przemianowanego na 7. P.Uł. Lubelskich. Zob. APL – nr zespołu 533, sygn. 66 – Spis adresów uczniów Szkoły Lubelskiej z l. 1914–1916; *Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego...*, s. 364 i in.; J. Odziemkowski, *7. Pułk Ułanów Lubelskich im. Gen. Kazimierza Sosnkowskiego*, Warszawa 1989, s. 3–8; K. Szczypiorski, *Ułani Lubelscy*, Warszawa 2010, s. 7–10.
- 34 APL – nr zespołu 533, sygn. 2, k. 5 – Pismo Dowództwa I Brygady Kawalerii Wojska Polskiego do Dyrekcji Szkoły Lubelskiej, Lublin 7 stycznia 1919 r.
- 35 APL – nr zespołu 533, sygn. 2, k. 4, 6, 7 – Niedatowane notatki ze spisami uczniów Szkoły Lubelskiej odbywających służbę wojskową. Zastosowany w tekście podział tabeli został sporządzony na podstawie wymienionych w przypisie dokumentów archiwalnych. W kwadratowych nawiasach podano uzupełnienia informacji, które udało się ustalić. Część danych pochodzi z indeksu uczniów gimnazjum zamieszczonego w monografii Szkoły Lubelskiej wydanej w 1936 r. Są tam m.in. podane nazwiska harcerzy oraz maturzystów z lat 1919–1920, które pozwalają przypuszczać, że wymienieni w tabeli uczniowie uczęszczałi do tych samych klas. Zob. *Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego...*

Nazwisko i imię ucznia	Przydział taktyczny, nazwisko bezpośredniego dowódcy	Adres kontaktowy
Fudakowski [Jan] [matura 1919]	zwolniony	brak danych
Gomółka Józef [matura 1919, harcerz]	zwolniony	brak danych
Komarnicki Czesław	2. komp. I bat. 1. Lubelski Pułk Piechoty	brak danych
Kowerski Grzegorz [matura 1920]	3. szw. 2. P.Uł. mjr [Jan] Dunin-Brzeziński	Cieszyn (?)
Kupść Bolesław [matura 1919]	2. komp. I bat. 1. Lubelski Pułk Piechoty	Lublin, ul. Szpitalna (Szpital Wojskowy nr 3)
Lipczyński Grzegorz	1. bat. 1. Dywizjonu Artylerii Konnej	brak danych
Łabędzki Zygmunt [matura 1920, harcerz]	Wydział Łączności Sztabu Ordynansów Konnych ³⁶	Lublin, ul. T. Kościuszki 4/3
Łobarzewski Włodzimierz	1. bat. 1. Dywizjonu Artylerii Konnej	brak danych
Miłowicz [Kazimierz] [harcerz]	brak danych	brak danych
Nowakowski Jerzy [matura 1920]	3. Lubelski Pułk Kawalerii [późniejszy 7. P.Uł. Lubelskich]	Lublin, ul. Niecała 10
Olszewski Henryk [matura 1919, harcerz]	2. kom. I bat. 1. Lubelski Pułk Piechoty	brak danych
Piotrowski Antoni [matura 1919]	2. kom. I bat. 1. Lubelski Pułk Piechoty	Lublin, ul. Szpitalna (Szpital Wojskowy nr 3)
Podczaski	zwolniony	brak danych
Rostworowski [Antoni] [matura 1919, harcerz]	zwolniony	brak danych
Ruliński [Stefan] [matura 1919]	zwolniony	brak danych
Ryżukiewicz [Czesław]	zwolniony	brak danych
Tarczyński Stefan	Wydział Łączności Sztabu Ordynansów Konnych (referent kancelarii) ppor. Kwieciński	Lublin, ul. T. Kościuszki 4/3
Wierzchoń Edward [harcerz]	Batalion harcerski w 9. Pułku [?] ³⁷	Warszawa, koszary przy ul. Ciepłej 32
Zamoyski [Stanisław]	zwolniony	brak danych

Po ustaniu konfliktu zbrojnego z bolszewicką Rosją praca w szkołach powróciła do zwykłego toku. W opinii nauczycieli Szkoły Lubelskiej młodzi żołnierze powracający do szkolnych ław dość szybko odnajdywali się na nowo jako uczniowie.

36 Wydział Łączności w sztabie DOGen.

37 Z powodu nieczytelnego tekstu oryginału nie można ustalić o jaką formację wojskową dokładnie chodzi. Do harcerskich pułków piechoty walczących w czasie wojny polsko-bolszewickiej należały: 201. Ochot. PP, 202. Ochot. PP, 205. Ochot. PP im. J. Kilińskiego, 236. Ochot. PP, 6. Harcerski PP. Zob. S. W. Wojstowski, *Harcerskie pułki piechoty*, [w:] *Harcerze Lubelszczyzny w wojnie polsko-bolszewickiej 1919–1920*, pod red. S. J. Dąbrowskiego, Lublin 2009, s. 83–88. Edward Wierzchoń był członkiem 1. komp. Batalionu Harcerskiego Wojsk Polskich sformowanego w listopadzie 1918 r. jako jednostka przeznaczona do pełnienia służby wartowniczej. Kompania została zakwaterowana w dawnych

Józef Arlitewicz – wieloletni dyrektor Szkoły Lubelskiej   Stanisław Śliwiński – koncesjonariusz Szkoły Lubelskiej

Pobyt w wojsku – zauważył wychowawca jednej ze starszych klas, Feliks Araszekiewicz³⁸ – do datnio wpłynął na obowiązkowość i chęć do umysłowej pracy³⁹.

Lata wojny przyniosły poważne straty materialne. W odrodzonej Polsce prywatne szkoły napotykały na wiele poważnych problemów. Brakowało kadry nauczycielskiej. Zniszczeniu uległy także budynki oraz sprzęty szkolne i pomoce naukowe. Z powodu trudności finansowych w maju 1919 roku ówczesne Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przyznało Szkole Lubelskiej zasiłek pieniężny w wysokości dwudziestu tysięcy marek na pokrycie deficytu prowadzenia gimnazjum w roku szkolnym 1918/1919⁴⁰. W 1926 roku Stanisław Śliwiński odstąpił zdobytą przed dwudziestu laty imienną koncesję na prowadzenie Szkoły Lubelskiej na rzecz Spółki Cywilnej.

13 kwietnia 1930 roku zmarł wieloletni dyrektor gimnazjum Józef Arlitewicz. Po jego śmierci funkcję dyrektora Szkoły Lubelskiej objął na krótko polonista August Grychowski⁴¹. Od sierpnia 1931 roku zastąpił go na stanowisku profesor Zygmunt

Koszarach Mirowskich przy ul. Ciepłej w Warszawie. Zob. *Batalion Harcerski Wojsk Polskich: zarys historyczny 1918–1938*, Warszawa 1939, s. 5–9, 35, 55.

38 Feliks Araszekiewicz (1895–1966) – pedagog, historyk literatury, regionalista. Był absolwentem Szkoły Lubelskiej, w której w latach 1918–1929 pracował jako nauczyciel. W późniejszym okresie pełnił funkcję wizytatora szkół lubelskich z ramienia Kuratorium Oświaty. W okresie powojennym prowadził wykłady na KUL-u. Zob. SBML, pod red. T. Radzika, A. A. Witusika i J. Ziółka, t. 2, Lublin 1996 (oprac. S. Fita).

39 APL – nr zespołu 533, sygn. 10, k. 141–144 – Opinia wychowawcy 7 klasy Szkoły Lubelskiej, Feliksa Araszekiewicza za pierwsze półrocze roku szkolnego 1920/21.

40 APL – nr zespołu 533, sygn. 10, k. 201 – Pismo Sekcji Szkolnictwa Średniego przy Ministerstwie Wyznań i Oświecenia Publicznego adresowane do Dyrekcji Szkoły Lubelskiej w Lublinie na adres „Przedmieście Wieniawa”, Warszawa 26 maja 1919 r.

41 August Jerzy Grychowski (1888–1973) – nauczyciel, polonista, regionalista. Studiował na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Uczestniczył w I wojnie światowej jako żołnierz armii

Jerzy Leopold Mączewski – nauczyciel ze Szkoły Lubelskiej, zginął w bitwie nad Stochodem 2 sierpnia 1920 roku

Kukulski⁴², wykładowca pedagogiki na Wydziale Nauk Humanistycznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Miało to miejsce w roku obchodów 25-lecia istnienia Szkoły Lubelskiej. Nowy dyrektor był człowiekiem, który odznaczał się „niezwykłą pracowitością, energią i zmysłem praktycznym”⁴³. W podupadającym wówczas gimnazjum ten pełen zapału organizator wprowadził innowacyjne zmiany. Przede wszystkim zaproponował nowe metody nauczania oraz wychowywania młodzieży. Innowacją było oparcie pracy pedagogicznej na systemie harcerskim. Członkowie działającej od lat przy Szkole Lubelskiej drużyny harcerskiej imienia Zawiszy Czarnego wzięli czynny udział w walkach o niepodległość i granice kraju. Dało to dowód ważnego wpływu harcerskich ideałów na kształtowanie osobowości młodych ludzi.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego Szkoła Lubelska działała jako ośmioklasowe gimnazjum ogólnokształcące z dwuletnim liceum o kierunku humanistycznym. W 1935 roku gimnazjum zmieniło nazwę na Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego w Lublinie. W myśl statutu szkoła miała za zadanie „dać młodzieży podstawy pełnego rozwoju kulturalnego, przygotować ją do czynnego udziału w życiu zorganizowanego w ramach państwowych społeczeństwa oraz przygotować ją do studiów w szkołach wyższych”⁴⁴.

W 1936 roku Szkoła Lubelska obchodziła jubileusz trzydziestolecia swego istnienia. Z tej okazji wydano monografię poświęconą powstaniu gimnazjum. Publikacja nosiła tytuł *Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego („Szkoła Lubelska”) w XXX-lecie*. Na okładce książki zamieszczono rysunek popiersia patrona szkoły, króla Stefana Batorego, według projektu artysty rzeźbiarza Franciszka Deca. Na kartach wydawnictwa wydrukowano wspomnienia dawnych uczniów, wybrane biogramy oraz

austriackiej. W 1920 r. wstąpił na ochotnika do Wojska Polskiego. Publikował w międzywojennej prasie lubelskiej, głównie artykuły o życiu literackim miasta. Przez lata związany był z lubelskim Gimnazjum im. St. Staszica. Uczył tu do czasu przejścia na emeryturę w 1964 r. Zob. SBML, t. 2, s. 71–72 (oprac. J. Smolarz); J. Doroszewski, dz. cyt., s. 80–81.

42 Zygmunt Bolesław Kukulski (1890–1944) – pedagog, historyk oświaty, profesor KUL, członek Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Lublinie. W czasie I wojny światowej służył w 3. Pułku Cesarskich Strzelców Tyrolskich. W listopadzie 1918 r. w stopniu porucznika wstąpił do Wojska Polskiego. Ranny na froncie w 1915 r. przeszedł w późniejszych latach kilkanaście operacji zakończonych amputacją nogi. Wybuch II wojny światowej zastał go poza granicami kraju, do którego już nie powrócił. Wykładał w Edynburgu w Studium Pedagogicznym dla polskich nauczycieli urlopowanych z wojska. Zob. K. Juszcakowski, *Zygmunt Bolesław Kukulski*, [w:] *Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego...*, s. 312–314; SBML, pod red. T. Radzika, A. A. Witusika, J. Ziółka, t. 3, Lublin 2009, s. 168–169 (oprac. A. Stępnik); J. Doroszewski, dz. cyt., s. 112–115.

43 J. Dobrzański, *Wspomnienie o Zygmuncie Kukulskim*, „Roczniki Humanistyczne” 1950–1951, t. 2–3, s. 357–365.

44 W. Godziszewski, K. Juszcakowski, dz. cyt., s. 40–42.

fotografie pierwszych członków szkolnej drużyny harcerskiej imienia Zawiszy Czarnego walczących o niepodległość Polski.

Od czasu powstania po lata 30. XX wieku Szkoła Lubelska była jedną z lepiej funkcjonujących prywatnych średnich szkół męskich na terenie Lublina. Wysoki poziom kształcenia, o który zabiegali zwłaszcza dyrektorzy Józef Arlitewicz oraz Zygmunt Kukulski, przyniósł widoczne efekty. Absolwenci Gimnazjum imienia Stefana Batorego podejmowali studia na uczelniach w kraju i poza jego granicami. Niektórzy z nich zdobyli wyższe tytuły naukowe. Większość podjęła czynną pracę zawodową w dziedzinie oświaty i kultury, gospodarki oraz administracji państwowej. W okresie międzywojennym wielu wychowanków Szkoły Lubelskiej figurowało na listach oficerów rezerwowych Wojska Polskiego.

Z HISTORII II LUBELSKIEJ DRUŻYNY HARCERSKIEJ IMIENIA ZAWISZY CZARNEGO W LATACH 1911–1921

Latem 1911 roku do Lublina dotarły dwa egzemplarze książki Andrzeja Małkowskiego pod tytułem *Skauting jako wychowanie młodzieży*⁴⁵. Był to częściowy przekład cieszącego się wówczas ogromną popularnością angielskiego podręcznika Roberta Baden-Powella *Scouting for Boys*. Jedna z książek autorstwa Małkowskiego trafiła do rąk Kazimierza Dobieckiego, ucznia VI klasy prywatnego gimnazjum męskiego zwanego Szkołą Lubelską. Po zapoznaniu się z treścią lektury Dobiecki zorganizował na początku roku szkolnego 1911/1912 pierwszy w Lublinie patrol skautów, liczący około dwunastu osób. Założycielskie spotkanie miało miejsce w mieszkaniu Henryka Wiercieńskiego⁴⁶, znanego historyka i publicyisty, weterana powstania styczniowego. W jego domu przy Krakowskim Przedmieściu pod numerem 41 zebrał się uczniowie z trzech polskich prywatnych szkół działających wówczas w mieście – Szkoły Lubelskiej, Szkoły Handlowej oraz Gimnazjum imienia Stanisława Staszica⁴⁷.

W tym czasie Zarząd Lubelski Organizacji Młodzieży Narodowej sprowadził do Lublina drugi egzemplarz książki Małkowskiego. Podręcznik został także powierzony jednemu z uczniów Szkoły Lubelskiej, Wiktorowi Krzewskiemu⁴⁸, który otrzymał polecenie stworzenia drużyny skautowej w oparciu o zasady opisane w książce.

45 J. Lewandowski, *Początki skautingu i harcerstwa na Lubelszczyźnie (1911–1914)*, „Rocznik Lubelski” 1989/1990, t. 31/32, s. 145–159.

46 Henryk Wojciech Jakub Wiercieński (1843–1923) – ziemianin, uczestnik powstania styczniowego, zesłaniec syberyjski. Był autorem wielu prac z dziedziny statystyki oraz historii regionu. Działał w różnych organizacjach społecznych. Należał do grona współorganizatorów Komitetu Wsparć Weteranów 1863 r. W czasie I wojny światowej został prezesem Lubelskiego Komitetu Opieki nad Superarbitrowanymi Legionistami. Zob. SBML, t. 2, s. 297–298 (oprac. A. Koproń).

47 J. Lewandowski, *Początki skautingu...*, s. 152.

48 Wiktor Krzewski (1894–1940) – członek Polskiej Organizacji Wojskowej, żołnierz Legionów Polskich, oficer Wojska Polskiego, urzędnik państwowy. Rozstrzelany w Charkowie. Uczęszczał do Szkoły Lubelskiej, którą ukończył w 1913 r. Był organizatorem jednego z pierwszych lubelskich oddziałów harcerskich rekrutujących się z uczniów owego gimnazjum. Zob. *Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego...*, s. 69–70, 145, 304–305 i in.; *Sprawozdanie z działalności Zarządu Oddziału Związku Legionistów Polskich za rok 1937–38*, [Lublin 1939]; J. Lewandowski, *Początki skautingu...*

Zadanie to – wspominał po latach nauczyciel Kazimierz Juszcakowski⁴⁹, późniejszy opiekun drużyny – choć trudne ze względu na małe przygotowanie techniczne, jednak podjęte z zamiłowaniem i zapałem, jako odpowiadające wewnętrznej strukturze duchowej organizatora, było realizowane w szybkim tempie, zwłaszcza że znalazło się wielu kolegów, oddanych z całej duszy nowej, a tak pociągającej młode umysły organizacji⁵⁰.

Młodzi entuzjaści skautingu wkrótce połączyli siły. Patrol Kazimierza Dobieckiego podporządkował się drużynie utworzonej z inicjatywy OMN. W niedługim czasie powstały trzy oddzielne drużyny działające na terenie różnych szkół. Pierwszą z nich zorganizował w Gimnazjum imienia Stanisława Staszica uczeń Tadeusz Korolko. Drużyna ta na patrona wybrała Waleriana Łukasińskiego. Druga z drużyn, imienia Zawiszy Czarnego, powstała przy Szkole Lubelskiej⁵¹. Zorganizowania trzeciej drużyny, imienia Romualda Traugutta, podjął się uczeń Szkoły Handlowej Jan Wierzbicki.

Organizacja skautowa była tajna. Zbiórki odbywały się w prywatnych mieszkaniach lub poza miastem. Na pogadankach uczono dziejów Polski, z którymi młodzież nie mogła zapoznać się na lekcjach z ocenzonego podręczników. Zgodnie z ideą skautingu przeprowadzano także zajęcia z terenoznawstwa, ratownictwa oraz ćwiczenia ruchowe. Wpajano przy tym poczucie obowiązku i solidarności. Drużyny rekrutowały się głównie z uczniów starszych klas, z czasem również młodszy koledzy chcieli przystąpić do ruchu skautowego. Zdarzały się sytuacje, że matki młodszych uczniów osobiście prosiły o przyjęcie ich synów do drużyn⁵². Przeszczepiona na polski grunt idea skautingu była bowiem metodą wychowawczą, której ważną podstawą stało się kształcenie młodzieży w poczuciu patriotyzmu.

Lubelskie drużyny pozostawały w kontakcie z Naczelną Komendą Skautową w Warszawie. Drużynowi co miesiąc zamiennie stawali na czele wszystkich drużyn w Lublinie. Raporty z działalności miejscowej komendy składane były przed głów-

s. 152–153; A. Winiarz, *Związek Harcerstwa Polskiego na Lubelszczyźnie 1918–1939*, Lublin 1994, s. 52, 71; tenże, *Lubelska lista katyńska*, Lublin 1997, s. 301–302; Z. R. Muszyński, *Wiktor Krzewski (1894–1940). Wspomnienie*, „Gazeta Wyborcza w Lublinie” 2005, 23–24 kwietnia.

49 Kazimierz Juszcakowski (1884–1969) – pedagog, nauczyciel geografii, przyrody, chemii i fizyki. Studiował na Politechnice Warszawskiej oraz w Pradze. Uprawnienia nauczyciela gimnazjalnego zdobył na uczelni w Odessie. Od 1909 r. był zatrudniony w Szkole Lubelskiej. W okresie 20-lecia międzywojennego pełnił funkcję inspektora oświaty na Lubelszczyźnie. W latach 1913–1916 należał do Komendy Skautowej w Lublinie. Przez długi czas pełnił funkcję opiekuna II LDH im. Zawiszy Czarnego przy Szkole Lubelskiej. W 1937 r. zorganizował Zjazd Byłych Skautów i Harcerzy Ziemi Lubelskiej. Po II wojnie światowej dorywczo pracował w różnych ośrodkach wychowawczych. Zob. ks. F. Krasuski, *Kazimierz Juszcakowski*, [w:] *Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego...*, s. 315–331; *Słownik biograficzny lubelskiego harcerstwa 1911–2001*, pod red. S. J. Dąbrowskiego, A. A. Tryczyńskiego, Lublin 2001, s. 84; J. Doroszewski, dz. cyt., s. 95–96; H. i S. Dąbrowscy, *Harcerski Lublin 1911–1939*, Lublin 2012, s. 13.

50 K. Juszcakowski, *Historia II L.D.H. im. Zawiszy Czarnego*, [w:] *Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego...*, s. 67–102.

51 Według innej z wersji pierwszą drużynę skautową przy Szkole Lubelskiej zorganizował w 1912 r. jej uczeń Jan Sikorski, podporządkowując się Komendzie Skautowej we Lwowie. Zob. H. i S. Dąbrowscy, dz. cyt., s. 44; B. Zimmer, *Harcerskie środowiska Lubelszczyzny 1911–1939. Zarys historyczny*, Lublin 1991, s. 12.

52 K. Juszcakowski, *Historia II L. D. H....*, s. 68.

nym kierownictwem. Drużynowi odbywali kursy szkoleniowe prowadzone przez doświadczonych instruktorów. Dzięki temu lubelski skauting rozwijał się coraz sprawniej. Z czasem powstały pierwsze żeńskie drużyny zorganizowane przy pomocy kolegów z męskich gimnazjów⁵³. Ruch objął swym zasięgiem również młodzież rzemieślniczą. Jeden z uczniów Szkoły Lubelskiej, Roman Zawadzki, zorganizował samodzielny oddział skautowy spośród wychowanków miejscowego Domu Zarobkowego⁵⁴. Z ideą skautingu postanowiono też zapoznać młodzież z okolicznych wsi. Pomysłodawcą był jeden z członków drużyny imienia Zawiszy Czarnego, Stefan Góra⁵⁵.

Początkowy okres działalności drużyny ze Szkoły Lubelskiej wspomniany był niezwykle miło. Pracom nad zorganizowaniem tajnego skautingu towarzyszyła przyjacielska atmosfera i pełne zaangażowania porozumienie. Pierwszy skład drużyny odznaczył się wyjątkowo. Wśród ówczesnych „zawiszaków” znaleźli się między innymi Longin Gładyszewski, Stefan Lipczyński, Stefan Góra, Waław Policzekiewicz – wszyscy polegli, walcząc w obronie Ojczyzny.

Kazimierz Juszcakowski – nauczyciel ze Szkoły Lubelskiej, pierwszy opiekun II Lubelskiej Drużyny Harcerskiej im. Zawiszy Czarnego

Ci, oddani całą duszą skautingowi zapaleńcy – pisał we wspomnieniach Kazimierz Juszcakowski – którzy w większości pełniąc później służbę w POW, Legionach i Wojsku Polskim, złożyli ofiarę swego zdrowia i życia dla Niepodległości Polski, już na początku swej pracy skautowej zapowiadali się na wysokiej miary indywidualności⁵⁶.

Działalność drużyny w pierwszych latach istnienia cieszyła się dużym poparciem ze strony władz szkolnych. Za zgodą ówczesnego dyrektora, Józefa Arlitewicza, skauci odbywali wycieczki poza miasto, gdzie pod pozorem lekcji przyrody i geografii przeprowadzali ćwiczenia polowe. Prócz wymaganej sprawności fizycznej zadbano również o możliwość nabycia umiejętności technicznych. Na strychu szkoły, przeniesionej w tym czasie do nowego budynku przy ulicy Powiatowej 11, zorganizowano obszerną pracownię mieszczącą warsztaty stolarski, ślusarski oraz introligatorski⁵⁷. Potrzebny

53 Pierwsza żeńska drużyna skautowa powstała w Lublinie prawdopodobnie już na przełomie roku szkolnego 1911/1912. Zorganizowała ją uczennica Szkoły Handlowej Władysława Kunickiego, Mira Kunczewiczówna. Zob. M. Wyszynska-Moszyńska, *Kronika II Lubelskiej Drużyny Harcerskiej Żeńskiej im. Klauzyny Potockiej (dawniej im. Tadeusza Kościuszki)*, [w:] *Jednodniówka wydana z okazji zjazdu koleżeńkiego w dniu obchodu 35-lecia istnienia Szkoły im. H. Czarnieckiej w Lublinie*, Lublin 1939, s. 39.

54 K. Juszcakowski, *Historia II L.D.H....*, s. 69.

55 Tamże, s. 71.

56 Tamże.

57 Po wybuchu I wojny światowej, w 1914 r. gmach szkoły został zajęty przez wojska rosyjskie, a następnym latem 1915 r. przez wojska austriackie. Wówczas większa część wyposażenia warsztatów rzemieślniczych

sprzęt ofiarował szkole właściciel miejscowej Fabryki Narzędzi i Maszyn Rolniczych, Wacław Moritz⁵⁸. Instruktorami prac zostali technicy i rzemieślnicy z lubelskich zakładów, poświęcając bezinteresownie swój czas na pracę z młodzieżą. Zorganizowano także szkolną orkiestrę pod opieką kapelana drużyny księdza prefekta Floriana Krasuskiego⁵⁹. Środki na zakup instrumentów przekazali dwaj społecznicy, członkowie Rady Opiekuńczej Szkoły Lubelskiej – Tadeusz Piotrowski⁶⁰, dyrektor lubelskiego oddziału Banku Warszawskiego oraz hrabia Antoni Rostworowski⁶¹.

Od lata 1915 roku, gdy Lublin znalazł się pod okupacją austriacką, skauting, będący dotychczas w konspiracji, stał się jawnym ruchem młodzieżowym. W listopadzie 1916 roku lubelskie drużyny skautowe zostały włączone do nowo powstałego Związku Harcerstwa Polskiego. W tym czasie drużyna ze Szkoły Lubelskiej liczyła już trzy plutony podzielone na pięć zastępów oraz, zorganizowany z uczniów II klasy, tak zwany zastęp przygotowawczy. Dodatkowo dla młodszych chłopców stworzono wkrótce oddział zuchów⁶².

W pierwszych dniach listopada 1918 roku w Lublinie odbył się zjazd zjednoczeniowy polskich organizacji harcerskich z ziem trzech zaborów. Organizacje zostały skupione w jeden organizm pod wspólną nazwą – Związek Harcerstwa Polskiego. Miało to miejsce na kilka dni przed powołaniem tymczasowego rządu suwerennego państwa polskiego. Na lubelskim zjeździe w dniach 1–2 listopada 1918 roku Zarząd ZHP przyjął także uchwałę o pełnej mobilizacji harcerzy do walki o niepodległość Polski⁶³. Kilka dni później lubelskie drużyny otrzymały odezwę druha Tadeusza Strumiły, Naczelnego Inspektora Harcerstwa Polskiego. Było to wezwanie do wszystkich harcerzy, zachęcające do utworzenia Pogotowia Harcerskiego Młodzieży.

Godzina wyzwolenia – głosił tekst odezwy – wymaga skupienia i użytkowania ku obronie wszystkich sił narodowych. Starsi wasi bracia stają pod broń. Waszym obowiązkiem jest stanąć w pogotowiu do służby pomocniczej i pociągnąć za sobą wszystkich kolegów waszych i rówieśników, ażeby cała młodzież polska stała się żywym czynnikiem ładu i samoobrony⁶⁴.

nicznych została rozkradziona. Zob. tamże, s. 74–75.

- 58 Wacław Karol Moritz (1865–1947) – przemysławiec, właściciel Fabryki Maszyn i Narzędzi Rolniczych w Lublinie, członek wielu lubelskich stowarzyszeń. Zob. SBML, t. 1, s. 189–190 (oprac. B. Mikulec).
- 59 Ks. Florian Krasuski (1875–1952) – profesor Seminarium Duchownego w Lublinie, prefekt miejscowych szkół średnich, absolwent slawistyki i muzykologii na Uniwersytecie we Fryburgu. Był wieloletnim kapelanem II LDH im. Zawiszy Czarnego. Należał także do grona członków miejscowej Rady Szkolnej. Zob. SBML, t. 2, s. 118–119 (oprac. J. Starnawski); J. Doroszewski, dz. cyt., s. 106–107.
- 60 Tadeusz Szymon Piotrowski (1858–1918) – bankowiec, pomysłodawca wielu społecznych inicjatyw na rzecz miasta Lublina, członek licznych lubelskich stowarzyszeń, prezes Towarzystwa pod nazwą „Muzeum Lubelskie”. Zob. SBML, t. 2, s. 192–194 (oprac. R. Orłowski).
- 61 Antoni Jan Feliks Rostworowski (1871–1934) – ziemianin, właściciel Milejowa pod Lublinem, działacz społeczny związany z Narodową Demokracją, współzałożyciel czasopisma „Głos Lubelski”, jeden ze współorganizatorów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Zob. SBML, t. 2, s. 216–217 (oprac. T. Radzik).
- 62 K. Juszcakowski, *Historia II L.D.H....*, s. 72–77.
- 63 T. Katafiasz, *Formacje wojskowe o rodowodzie harcerskim w wojnie 1920 roku*, [w:] *Harcerze Lubelszczyzny w wojnie polsko-bolszewickiej...*, s. 59.
- 64 K. Juszcakowski, *Historia II L.D.H....*, s. 78–79.

W myśl odezwy Pogotowie Harcerskie Młodzieży miało pełnić służbę pomocniczą w porozumieniu z władzami cywilnymi, wojskowymi i szkolnymi. Służba ta wiązała się przede wszystkim z obowiązkami w zakresie utrzymywania łączności oraz porządku publicznego. Przeszkoleni w ratownictwie harcerze mieli również możliwość niesienia pomocy sanitarnej. Pogotowiu podlegała młodzież szkolna niezdolna z racji wieku do służby wojskowej. Zorganizowane 9 listopada 1918 roku Pogotowie Harcerskie Młodzieży funkcjonowało przez okres trzech miesięcy, do stycznia następnego roku.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości drużyny harcerskie powróciły do zwykłych zajęć. W grudniu 1919 roku II Lubelska Drużyna Harcerska imienia Zawiszy Czarnego włączyła się w prace nad redagowaniem czasopisma harcerskiego pod tytułem „Nasze Pismo”⁶⁵. Kilkunastu najbardziej wysportowanych chłopców wybrano do reprezentacji drużynowej piłki nożnej⁶⁶. Niestety kilka miesięcy później ponownie zawisła nad Polską groźba wojny. W lipcu 1920 roku większość starszych harcerzy wyruszyła na front do obrony granic odrodzonego kraju przed ofensywą bolszewicką. Członkowie drużyny mający poniżej siedemnastu lat zostali włączeni w szeregi Lubelskiego Harcerskiego Batalionu Wartowniczego⁶⁷ pod dowództwem druha Kazimierza Grochowskiego⁶⁸. W połowie lipca 1920 roku batalion liczył 370 osób. Podzielono go na trzy kompanie złożone z trzech plutonów i sekcji. Formację ulokowano na terenie wojskowych koszar południowych, położonych przy wyjeździe w kierunku Warszawy. Jednostka została przydzielona do pełnienia służby na wyznaczonych w mieście posterunkach.

Po pewnym czasie młodszych chłopców odesłano do domów, a spośród starszych sformowano Lubelską Kompanię Harcerską, którą we wrześniu 1920 roku przydzielono do 2. Dywizji Legionów, stacjonującej w tym czasie w Zamościu⁶⁹. Gdy kompania

65 Miesięcznik Okręgu Lubelskiego Harcerstwa Polskiego wydawany przez Inspektorat Okręgowy w Lublinie od listopada 1919 r. pod redakcją Piotra Typiaka. Zob. *Katalog czasopism lubelskich*, Lublin 1974, s. 63.

66 K. Juszcakowski, *Historia II L.D.H...*, s. 79.

67 Tamże, s. 81; *Księga pamiątkowa 25-lecia harcerstwa w Lubelszczyźnie. Wspomnienia i dokumenty 1911–1936*, Lublin 2001 (reprint wydawnictwa z 1936 r.), s. 90.

68 Kazimierz Grochowski (1895–1945) – harcerz, podharc mistrz. Był drużynowym V LDH imienia T. Kościuszki przy Szkole Rzemieślniczej. W czasie wojny polsko-bolszewickiej został dowódcą Lubelskiego Batalionu Harcerskiego. W latach 1919–1921 pełnił funkcję komendanta Hufca ZHP Lublin, zaś do 1925 r. komendanta Lubelskiej Chorągwi Harcerzy. Z jego inicjatywy powstało Koła Starszoharcerskie w Lublinie. W 1940 r. trafił do obozu hitlerowskiego w Neuengamme, gdzie zmarł. Był autorem książki *O drogę harcerstwa* opublikowanej w 1924 r. Zob. *Słownik biograficzny lubelskiego harcerstwa...*, s. 70; H. i S. Dąbrowscy, dz. cyt., s. 10.

69 Z Harcerskiego Batalionu Wartowniczego została wydzielona Kompania Harcerska licząca 142 druhów. Część starszych chłopców z batalionu została w dwóch turach wysłana na ćwiczenia wojskowe do Rembertowa. Jednym z odesłanych zastępów kierował harcerz z II LDH imienia Zawiszy Czarnego, Wit Felczerek. Niektórych chłopców z batalionu przydzielono także do rozporządzenia wojewody lubelskiego, który wyznaczył ich do służby kurierskiej. Kilkunastu zaś najmłodszych, tzw. biszkoptów, pomagało harcerkom w prowadzeniu prowizorycznej gospody żołnierskiej na lubelskim dworcu kolejowym. Zob. *Księga pamiątkowa 25-lecia harcerstwa w Lubelszczyźnie...*, s. 90–92; W. Nekrasz, *Harcerze w bojach. Przyczynek do udziału młodzieży polskiej w walkach o niepodległość Ojczyzny w latach 1914–1921*, t. 1, Warszawa 2011 (reprint wydawnictwa z 1930), s. 80–86, t. 2, s. 80.

otrzymała rozkaz wyruszenia na front, Dywizję przesunięto na północ do Nowogródka, a następnie do Mołodeczna. Tam też udał się oddział harcerski. Na miejsce dotarł po miesiącu, po przebyciu kilkuset kilometrów w nadzwyczaj ciężkich warunkach. Niestety okazało się, że w tym czasie podpisano rozejm i dodatkowe posiłki nie były potrzebne. Po krótkim postoju harcerze otrzymali rozkaz powrotu do Lublina.

Wymarsz Kompanii Harcerskiej na front odbył się w entuzjastycznych nastrojach. W obliczu braku zaopatrzenia, piętrzących się trudności w przemieszczaniu się oraz dotkliwego mrozu doskwierającego w czasie długich marszów zapał stopniowo gasł. Mimo to po dotarciu na miejsce przeznaczenia cała kompania stanęła regulaminowo do przeglądu.

Widocznie, że ten żołnierz – stwierdził Kazimierz Juszcakowski, opiekun drużyny ze Szkoły Lubelskiej – który niemal boso maszerował setki kilometrów po śniegu, o chłodzie i głodzie, a przy tym nie zdemoralizował się i nie stracił ochoty do walki – był dobrym żołnierzem⁷⁰.

Po krótkim postoju w Mołodecznie Kompanię Harcerską odesłano do Lublina, gdzie 13 listopada 1920 roku została rozwiązana. Niektórzy lubelscy harcerze doczekali się jednak służby na froncie. Wielu z nich trafiło do II bat. 201. Ochot. PP⁷¹. Był to batalion dowodzony przez Wiktora Krzewskiego, dawnego druha i jednego ze współzałożycieli drużyny skautowej przy Szkole Lubelskiej. Wymagał on od swych podkomendnych przestrzegania zarówno przepisów wojskowych, jak i prawa harcerskiego. Za jakiegokolwiek wykroczenia groziła kara wykluczenia z harcerstwa. Dowódca pułku, pułkownik Adam Koc, tak mówił o służących w jego oddziałach:

Harcerze jako materiał wojskowy odegrali w dywizji ochotniczej chlubną rolę. Mimo młodego wieku i niedostatecznego wyszkolenia spowodowanego koniecznością szybkiej organizacji oddziałów ochotniczych, okazali się pierwszorzędnymi żołnierzami⁷².

Po zakończeniu wojny polsko-bolszewickiej młodzież mogła powrócić do zajęć i obowiązków szkolnych, wznowiono też zwykłe prace drużyn harcerskich. Jednakże w powojennej rzeczywistości wychowanie harcerskie nabrało innego znaczenia. Poprzednia dekada naznaczona była konspiracją i dążeniem do niepodległości kraju. W latach 20. XX wieku harcerstwo stało się modelem wychowania w poczuciu patriotyzmu i kształtowania wartościowych obywateli niezawisłego państwa. Niestety nie wszyscy członkowie lubelskich drużyn powrócili po zakończeniu działań wojennych w harcerskie szeregi. Wielu poległo na polu chwały, inni zakończyli naukę w szkołach, przy których działały ich drużyny. Mimo to ruch harcerski nadal cieszył się ogrom-

70 *Księga pamiątkowa 25-lecia harcerstwa w Lubelszczyźnie...*, s. 103.

71 W skład 201. Ochot. PP weszli głównie harcerze z różnych regionów Polski. Mimo krótkiego przygotowania do walki oddziały harcerskie odnosiły znaczne sukcesy. Rannych na polach bitewnych opatrywały harcerki z Pogotowia Wojennego Harcererek. Zob. W. Nekrasz, *Harcerze w bojach. Przyczynki do udziału młodzieży polskiej w walkach o niepodległość Ojczyzny w latach 1914–1921*, t. 2, Warszawa 2011 (reprint wydawnictwa z 1931), s. 147; S. W. Wojtowski, *Harcerskie pułki piechoty*, [w:] *Harcerze Lubelszczyzny w wojnie polsko-bolszewickiej...*, s. 83–85.

72 W. Nekrasz, *Harcerze w bojach...*, t. 2, s. 144–145.

nym powodzeniem, czego dowodem było powstawanie nowych drużyn⁷³. Jesienią 1931 roku, na obchodach 25-lecia istnienia Szkoły Lubelskiej, II Lubelska Drużyna Harcerska imienia Zawiszy Czarnego wystąpiła jako jedna z najstarszych drużyn w mieście. Jej ówczesni członkowie wystawili wartę honorową przy tablicy pamiątkowej⁷⁴ ku czci poległych w minionych latach uczniów, swych starszych kolegów, którzy spełnili „chlubnie swój obowiązek wobec Ojczyzny”⁷⁵.

WOJSKOWA KADRA SZKOLNA

Powstanie Wojskowej Kadry Szkolnej⁷⁶ ściśle wiąże się z działalnością Polskiej Organizacji Wojskowej, której jednym z podstawowych zadań było przygotowanie do walki narodowowyzwoleńczej⁷⁷. Nadzieje na odrodzenie Polski wzrosły w obliczu trwającej od 1914 roku wojny. Do działań niepodległościowych przyłączyło się wówczas młode pokolenie Polaków, którego postawę ukształtowało wychowanie w duchu narodowych tradycji powstańczych. Było to również pokolenie uczestniczące w pracach pierwszych drużyn skautowych powstających na terenie ziem polskich od 1911 roku⁷⁸. Przeniesiony z Anglii na polski grunt badenpowellowski model wychowania zyskał nowe formy. Odtąd chodziło już nie tylko o rozwój intelektualny i fizyczny młodzieży. Do owych dwóch podstawowych wytycznych ruchu skautowego dodano w polskich warunkach jeszcze jedną ideę – wychowanie patriotyczne oznaczające gotowość do walki o niepodległość ojczyzny. Gotowością tą wykazała się również mło-

73 W pewnym okresie drużyna ze Szkoły Lubelskiej została podzielona na II Lubelską Drużynę Harcerską imienia Zawiszy Czarnego oraz VII Lubelską Drużynę Harcerską im. Andrzeja Małkowskiego. Stan taki trwał do początku 1927 r., gdy rozkazem Komendanta Chorągwi Lubelskiej obie drużyny powtórnie połączono. Zob. K. Juszcakowski, *Historia II L.D.H.*..., s. 85–87.

74 Tablica nosząca nagłówek: *Wychowawcy Szkoły Lubelskiej polegli w walce o niepodległość Ojczyzny w latach 1914–1920* zawierała listę kilkudziesięciu nazwisk. Została ona wykonana przez lubelską firmę „Jarosław Nowak”. Zob. *Prywatne męskie gimnazjum imienia Stefana Batorego*..., po s. 48.

75 K. Juszcakowski, *Historia II L.D.H.*..., s. 80.

76 Wspomnienia o istnieniu i funkcjonowaniu Wojskowej Kadry Szkolnej zamieszczone zostały m.in. w publikacjach: T. Moniewski, G. Scholz, *Fragmenty z przeszłości (wychowankowie Gimnazjum im. St. Staszica w Lublinie w walce o niepodległość)*, Lublin 1935; *Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego*..., rozdział: W. Dłużniewski, *Wojskowa Kadra Szkolna*, s. 113–119; S. Stecki, *Wspomnienia ucznia-kadrowiaka (1917–1919)*, s. 120–123; A. M. Zdanowicz, *Wspomnienia z lat 1913–1918 (O.M.N., PET, W.K.S., II L.D.H.)*, s. 107–112; *Księga pamiątkowa 25-lecia harcerstwa na Lubelszczyźnie*..., s. 45–49 i 77–80.

77 Zgodnie z ogłoszoną w 1914 r. Deklaracją konspiracyjnej Polskiej Organizacji Wojskowej jej głównym celem było odzyskanie przez Polskę niepodległości. Świadomość, że mogło się to dokonać jedynie drogą zbrojną, skłoniła działaczy POW do prowadzenia akcji agitacyjnej oraz szkoleń bojowych. Szkolenie powiackie odbywało się na trzech poziomach – rekruckim, żołnierskim i podoficerskim. Uczono regulaminu musztry, służby polowej, prowadzono zajęcia z terenoznawstwa, saperstwa, łączności oraz znajomości broni. Dawało to niezbędne przygotowanie do działań wywiadowczych, dywersyjnych oraz zbrojnych. Zob. T. Nałęcz, *Polska Organizacja Wojskowa 1914–1918*, Wrocław 1984, s. 17–31.

78 W. Błażejewski, *Z dziejów harcerstwa polskiego (1910–1939)*, Warszawa 1985, s. 19 i in.; J. Lewandowski, *Początki skautingu*..., s. 145–159; L. Rysak, *Początki harcerstwa*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2010, nr 5–6, s. 21.

dzień lubelska, która – w ocenie Witolda Dłużniewskiego, wówczas ucznia jednego z miejscowych gimnazjów – „od dawna przejawiała swą żywotność ideową, temperament i masowość ruchu”⁷⁹. Z tego względu w pierwszych latach wojny znaczna liczba uczniów ze starszych klas gimnazjów zasiliła szeregi walczących. Spośród pozostałej w mieście młodzieży szkolnej, z inicjatywy Polskiej Organizacji Wojskowej, zaczęto organizować tak zwaną Wojskową Kadre Szkolną.

Dokładna data powstania Kadry nie jest znana. Prawdopodobnie sformowała się latem lub jesienią 1917 roku pod komendą POW. Utworzyli ją sami uczniowie, mając za przełożonych swych starszych kolegów, którzy wcześniej ukończyli peowiackie tajne szkoły podoficerskie lub podchorążówki. Rekrutacja odbywała się w dwojaki sposób – na podstawie zgłoszeń ochotników lub według sporządzanych list uczniów z klas szóstych, siódmych i ósmych. Czasami przyjmowano również uczniów z młodszych klas, takich którzy wykazywali się silną budową ciała. Specjalnie utworzona komisja kwalifikacyjna odrzucała osoby niezdolne do służby oraz zwalniała maturzystów mających przygotowywać się do egzaminów. Tych ostatnich było raczej niewielu, częściowo z racji ogólnie panującej chęci walki niepodległościowej, a częściowo też z uwagi na presję koleżeństwa.

Organizacja Kadry miała charakter wojskowy⁸⁰. Całość podzielona była na cztery kompanie tworzące jeden batalion. Każda kompania obejmowała od czterech do ośmiu plutonów. Na czele plutonów stali komendanci plutonu oraz plutonowi, którzy dowodzili czterema sekcjami tworzącymi pluton. Najmniejsza jednostka Kadry, czyli sekcja, złożona była z ośmiu szeregowych oraz kierującego nimi sekcyjnego. W skład Kadry wchodził również jeden tak zwany podoficer poza frontem (rachunkowy) oraz dwóch trębaczów lub doboszów.

Kompanie wchodzące w skład Wojskowej Kadry Szkolnej rekrutowały się z uczniów lubelskich szkół męskich⁸¹. Szkoła Lubelska wystawiła Kompanię Nr 1, w skład której wchodził także pluton miejscowej Szkoły Rzemieślniczej imienia Stanisława Syroczyńskiego. Na terenie 8-klasowego Gimnazjum Filologicznego imienia Stanisława Staszica powstała Kompania Nr 2. W Szkole Handlowej Zgromadzenia Kupców Miasta Lublina, późniejszym Gimnazjum Męskim imienia Augusta i Juliusza Vetterów, utworzono Kompanię Nr 3. Kompania oznaczona Numerem 4 sformowała się spośród uczniów Szkoły Realnej Zrzeszenia Nauczycieli imienia Hetmana Jana Zamoyskiego.

Najliczniejsze i najlepiej wyszkolone były dwie pierwsze kompanie. Na czele Kompanii Nr 1 ze Szkoły Lubelskiej stanął uczeń Aleksander Zdanowicz. Plutonem 1., wystawionym przez uczniów Szkoły Rzemieślniczej, dowodzili Kazimierz Janiślawski i Henryk Olszewski. Komendantami kolejnych plutonów byli: 2. – Zygmunt Kosior, 3. – Klemens Janicki, 4. – Jerzy Łada-Łobarzewski, 5. – Włodzimierz Łada-Łobarzewski, 6. – Henryk Skup, 7. – Mieczysław Lucjan Zaleski oraz 8. – Marian Bobrowski.

79 W. Dłużniewski, dz. cyt., s. 113.

80 Tamże, s. 114–116.

81 Istniał także projekt zorganizowania oddziału żeńskiego Wojskowej Kadry Szkolnej spośród uczennic lubelskiej Szkoły Handlowej prowadzonej przez Władysława Kunickiego. Zob. tamże, s. 114.

Dowódcą Kompanii Nr 2 z Gimnazjum imienia Stanisława Staszica został Karol Durko. Jego zastępcą, a jednocześnie komendantem 1. plutonu był Kazimierz Grzybowski. Na czele 2. plutonu stanął Janusz Loeffler, 3. plutonem dowodził Stanisław Dunin-Rzuchowski, a 4. Wojciech Certowicz. Ostatni, 5. pluton dowodzony przez Józefa Trzczińskiego, został po pewnym czasie rozwiązany⁸². Powodem był brak odpowiedniej liczby osób. Skład dowództwa Kompanii „staszycowskiej” zmienił się także po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. W walkach polegli dwaj plutonowi – Stanisław Dunin-Rzuchowski oraz Józef Trzcziński⁸³. Kompanię zreorganizowano po I wojnie światowej, zmniejszając liczebność do dwóch plutonów, na czele których stanęli Gustaw Scholz oraz Alojzy Śliwiński. Na miejsce dotychczasowego głównego dowódcy Karola Durko, który pozostał w wojsku, nowym dowodzącym został Henryk Konrad, były legionista.

Kompanią Nr 3, rekrutującą się z uczniów Szkoły imienia Vetterów, dowodził Stefan Bieganowski. Na czele podległych mu plutonów stali: 1. – Tadeusz Winnicki, 2. – Kazimierz Baudouin de Courtenay, 3. – Władysław Ciechoński, 4. – Konstanty Dłużniewski, 5. – Stefan Sauter.

Kompanią Nr 4 ze Szkoły Realnej imienia Zamoyskiego dowodził Bukowski-Rawicz. Poszczególne plutony objęli: 1. – Kacper Kantorowicz, 2. – Romuald Wojewódzki, 3. – Piotr Woźniak, 4. – Czesław Kuncewicz, 5. – Marian Skup.

W 1917 roku ogólny stan liczebny Wojskowej Kadry Szkolnej wynosił 150 osób⁸⁴. Kolejnymi dowódcami batalionu wystawionego przez lubelskie szkoły byli następujący uczniowie: Stanisław Paczos, Stefan Grzebalski, Jan Kiełpsz oraz Tadeusz Bronikowski. Każdy z kadrowiczów wyposażony był w pas, manierkę, plecak, a od 1918 roku także w bagnet oraz karabin i dwie ładownice. Na szkolnych czapkach noszono po prawej stronie cyfrę oznaczającą numer kompanii, po lewej zaś podobiznę Józefa Piłsudskiego. Poszczególne szarże odróżniano po różnych kolorach plecionych sznurów zawieszanych na lewej piersi. Najniższy stopniem sekcyjny nosił szary sznur, plutonowy – zielony, komendant plutonu – czerwony, dowódca kompanii – srebrny, a komendant batalionu – złoty⁸⁵.

Wszystkie plutony Kadry spotykały się w ciągu tygodnia na wspólnych ćwiczeniach i wykładach. Co drugi dzień o szóstej rano, na trzy godziny przed lekcjami, w parku miejskim odbywały się zajęcia praktyczne. Wieczorami natomiast organizowano wykłady oraz zdawano raporty. W każdą niedzielę wyruszano również poza miasto, do pobliskich lasów, by tam przeprowadzać dalsze ćwiczenia. Zawiadomienia o zbiórkach rozsyłano między uczniów w czasie przerw. Czasami odbywały się wykłady specjalne, na które zapraszano zawodowych wojskowych – polskich oficerów służących

82 T. Moniewski, G. Scholz, dz. cyt., s. 19. W innej publikacji podany został odmienny podział funkcji, bowiem dowódcą kompanii miał być Karol Durko, komendantem 1. plutonu Wojciech Certowicz, komendantem 2. plutonu Stanisław Dunin-Rzuchowski, komendantem 3. plutonu, a zarazem zastępcą kompanijnego – Kazimierz Grzybowski, komendantem 4. plutonu Janusz Loeffler oraz komendantem 5. plutonu Józef Trzcziński. Zob. W. Dłużniewski, dz. cyt., s. 115.

83 T. Moniewski, G. Scholz, dz. cyt., s. 19, 24.

84 Tamże, s. 116.

85 W. Dłużniewski, dz. cyt., s. 116.

w armii austriackiej. Pod ich kierunkiem kilkakrotnie zorganizowano dodatkowe ćwiczenia z bronią maszynową. Poza tym wyznaczeni przez POW instruktorzy poprowadzili osobny kurs podoficerski dla członków Kadry. Przydatność przeszkolenia sprawdzała się później wielokrotnie. „A jaki dumny kiedyś później byłem na froncie – wspominał jeden z członków Kadry, Stanisław Stecki – gdy starym już żołnierzom, mogłem ja, młodzik, rozebrać zamek”⁸⁶.

Wojskowa Kadra Szkolna, mimo paramilitarnego charakteru organizacji, nie była jednostką podlegającą ścisłemu rygorowi wojskowemu. Jej zadaniem było przede wszystkim przygotowanie młodzieży do udziału w walkach⁸⁷. Członkowie batalionu uczniowskiego wielokrotnie brali także udział w manifestacjach przeciwko okupującym Lublin Austriakom. Czasem dochodziło wówczas do starć i rozruchów ulicznych. Podczas jednego z takich wystąpień zniszczono wojskowe kino, mieszczące się przy reprezentacyjnej ulicy Krakowskie Przedmieście⁸⁸. Największe jednak zgromadzenie, w którym uczestniczyła reprezentacja Kadry, miało miejsce po podpisaniu traktatu brzeskiego. Chodziło o dokument z 9 lutego 1918 roku, na mocy którego państwa centralne bezprawnie oddały nowo powstałej Ludowej Republice Ukraińskiej Chełmszczyznę oraz część Podlasia. W ten sposób, w zamian za dostawy żywności dla wojsk austro-węgierskich i niemieckich, dokonano kolejnego podziału ziem polskich. Oburzone społeczeństwo zaprotestowało. Lublin ogarnął powszechny strajk. 12 lutego w południe głównymi ulicami miasta przeszedł olbrzymi pochód. Wśród demonstrantów znaleźli się członkowie różnych partii politycznych, przedstawiciele rady miejskiej oraz znaczna liczba młodzieży⁸⁹.

Zagotowało się w nas! – opisywał nastroje tamtych dni „kadrowiak” Stanisław Stecki – Pokój w Brześciu dzieli znów Polskę, prehandlowuje bliskie powiaty. Policzkiem całą Polskę pali. [...] Trzeba dać wyraz jedności naszej i siły. Idziemy kompaniami z karnych zbiórek. Miarowo dźwiczą nasze kroki po bruku w takt werbla bębnow. [...] Wszystko dzisiaj razem maszeruje, wszystko złączone [...] oburzeniem⁹⁰.

Manifestanci zdeptali i spalili portrety obu cesarzy – austriackiego i niemieckiego.

Stanisław Frejt – maturzysta Szkoły Lubelskiej z 1915 roku, zginął w lipcu 1916 roku nad Styrem

86 S. Stecki, dz. cyt., s. 120–123.

87 *Wychowanie młodego żołnierza*, „Strzelec. Miesięcznik P.O.W.” 1917, z. 3, s. 10.

88 Kino mieściło się w budynku przy Krakowskim Przedmieściu 27. Zob. W. Dłużniewski, dz. cyt., s. 117.

89 T. Radzik, W. Śladkowski, G. Wójcikowski, W. Wójcikowski, *Lublin. Dzieje miasta*, tom. II: XIX i XX wiek, Lublin 2000, s. 162.

90 S. Stecki, dz. cyt., s. 122.

W mieście wybuchwały raz po raz niepokoje – relacjonował przebywający w tym czasie w Lublinie oficer Kazimierz Władysław Kumaniecki⁹¹ – Wieczorem wojsko wystąpiło na ulice. Przyszło do szarży bagnietami⁹².

Spowodowało to prześladowania ze strony władz okupacyjnych. Na miasto nałożono wysokie kontrybucje, wiele osób znalazło się w więzieniu. Żandarmeria austriacka aresztowała również kilku członków Wojskowej Kadry Szkolnej. W trakcie zatrzymania doszło do strzelaniny zakończonej tragiczną śmiercią jednego z kadrowiczów, ucznia Szkoły Realnej imienia Zamoyskiego Stanisława Podbereskiego⁹³.

Kilka miesięcy po tych wydarzeniach, jesienią 1918 roku batalion uczniowski ponownie jawnie wystąpił przeciwko władzom okupacyjnym. Miało to miejsce u schyłku października, gdy zbliżało się zakończenie działań wojennych. Poszczególne plutony Kadry wzięły wówczas udział w rozbrajaniu opuszczających Lublin Austriaków. Odbierano broń i amunicję, udało się także zatrzymać pociąg wiozący wojskowe konie i samolot⁹⁴. Niektórzy członkowie Kadry wstąpili do zorganizowanej wówczas w Lublinie Straży Bezpieczeństwa Publicznego⁹⁵. W jej skład wchodził zwykli obywatele, którzy chcieli zadbać o spokój i porządek w ogarniętym chaosem kończącej się wojny mieście. Wśród kadrowiczów wyznaczono nocne patrole oraz wystawiono warty strzegące opuszczonych magazynów wojskowych. Choć wszystko przebiegało w miarę spokojnie, to jednak zdarzały się utarczki z użyciem broni. Na terenie tak zwanych koszar zachodnich⁹⁶ Kadra stoczyła parogodziną walkę z użyciem karabinów i granatów z oddziałem Rusinów, którzy pozostali na wyznaczonym posterunku. Karność zachowały także oddziały bośniackie i węgierskie, które co prawda nie zaatakowały uczniowskich patroli, ale też za nic nie chciały oddać im broni. Doszło również do kilku przepychanek z uzbrojonymi bandami, które po wyjściu Austriaków z miasta były bezkarne.

91 Kazimierz Władysław Kumaniecki (1880–1941) – profesor prawa administracyjnego Uniwersytetu Jagiellońskiego, od sierpnia do grudnia 1922 r. minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego. W latach 1902–1903 odbywał służbę wojskową, a podczas I wojny światowej został zmobilizowany do armii austriackiej w stopniu majora pospolitego ruszenia. Służył od 1 sierpnia 1914 do 31 października 1918 r. Wiosną 1916 r. otrzymał przydział do Lublina, do jednego z wydziałów Generalnego Gubernatorstwa Wojskowego, będącego w latach 1915–1918 organem administracji austro-węgierskiej na terenie byłego Królestwa Polskiego. Kierował działem pośrednictwa pracy oraz statystyki w Krajowym Komisariacie Cywilnym. Po latach wydał wspomnienia z okresu lubelskiego. Zob. J. Gaul, *Kancelaria Generalnego Gubernatorstwa Wojskowego w Lublinie 1915–1918 (uwarunkowania polityczne, organizacyjne, biurokratyczne)*, „Krakowski Rocznik Archiwalny”, t. 4: 1998, s. 93–99; K. W. Kumaniecki, *Czasy lubelskie. Wspomnienia i dokumenty (18.IV.1916–2.XI.1918)*, Kraków 1927, s. 12–13; *Polski Słownik Biograficzny* [dalej PSB], t. 16, z. 2 (oprac. A. Gawalewicz).

92 K. W. Kumaniecki, *Czasy lubelskie*, dz. cyt., s. 86.

93 Zginął postrzelony przez żołnierzy austriackich przy ul. Lipowej. Inny z uczniów zginął zaś w owych dniach w niewyjaśnionych okolicznościach. Zob. W. Dłużniewski, dz. cyt., s. 117.

94 W. Dłużniewski, dz. cyt., s. 118.

95 *Księga pamiątkowa 25-lecia harcerstwa w Lubelszczyźnie...*, s. 77.

96 Koszary zachodnie to jeden z obozów wojskowych na terenie Lublina, rozciągający się u zbiegu dróg w kierunku na Warszawę i do Kraśnika. W dwudziestoleciu międzywojennym stacjonował tu 8. PP Leg., a także miały swe siedziby żandarmeria wojskowa oraz przejściowo Powiatowa Komenda Uzupełnień. Określenie „Obóz Zachodni” figurowało jako samodzielna nazwa w spisach adresowych.

Lublin został całkowicie wyzwolony spod okupacji austriackiej w pierwszych dniach listopada 1918 roku⁹⁷. W nocy z 6 na 7 listopada ogłoszono w mieście powołanie Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej z Ignacym Daszyńskim na czele⁹⁸ – wolny Lublin został stolicą odradzającej się Polski. Podczas uroczystych manifestacji zaprzysiężono pozostających w mieście polskich żołnierzy służących dawniej w armii austriackiej oraz członków Polskiej Organizacji Wojskowej⁹⁹. Kilkanaście dni później, około 15 listopada, patrole Wojskowej Kadry Szkolnej zastąpiło regularne wojsko¹⁰⁰. Uczniowski batalion został zwolniony ze swych obowiązków rozkazem Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego. Starszym „kadrowiakom”, którzy dotąd walczyli w wojsku, zezwolono na pozostanie w jego szeregach. Młodszych zachęcano do powrotu do szkół.

Zadania, jakie leżą przed organizującą się państwowością Polski – zwracał się do młodzieży Naczelnicy Wódz – wymagać muszą wielkiej ilości uzdolnionych do ciężkich zadań i wykształconych pracowników. Młodzież szkół średnich winna wobec tego w szkole zostać i kończyć nauki, wiedząc, że w ten sposób spełnia również swój obowiązek patriotyczny¹⁰¹.

Członkowie Kadry, którzy ponownie zasiedli w szkolnych ławach, pozostali jednak w ciągłym pogotowiu. Jednostka pod dowództwem Tadeusza Bronikowskiego została zarejestrowana w Komendzie Miasta. Ponowiono nabór do każdej z kompanii, liczącej wówczas już tylko po dwa plutony. Po pewnym czasie okazało się, że Kadra, zwana odtąd Grupą, znów była przydatna do objęcia służby wartowniczej na terenie miasta.

Do wytrwałej i żmudnej pracy – apelował z początkiem 1919 roku dowódca uczniowskiego batalionu, Tadeusz Bronikowski – dla dobra wojskowości polskiej i rozwoju takich placówek, jaką jest kadra wzywam was koledzy – żołnierze¹⁰².

„Kadrowiaczy” zareagowali na ten apel. Zorganizowano patrole miejskie zastępujące lubelski garnizon, którego wojska wyruszyły na odsiecz zajętemu przez ukraińskie wojska Lwowowi¹⁰³. Po dwa oddziały z dwóch pierwszych kompanii objęły warty

97 T. Radzik, W. Śladkowski, G. Wójcikowski, W. Wójcikowski, dz. cyt., s. 169.

98 J. Lewandowski, *Pierwszy Rząd Niepodległej*, [w:] *Lublin w dziejach i kulturze Polski*, Lublin 1997, s. 223–236.

99 Odebranie przysięgi na wierność Ojczyźnie oraz nowo powstałemu rządowi miało miejsce na placu katedralnym, gdzie przybyły organizacje wojskowe POW, legionści wraz z niewielkim oddziałem dowborczyków, milicja miejska oraz tak zwana Straż Bezpieczeństwa Publicznego. Zob. „Głos Lubelski”, nr 309, 9 listopada 1918; A. Ajnenkiel, *Przyczynek do działalności Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej w Lublinie*, „Rocznik Lubelski” 1960, t. 3, s. 186–187.

100 W. Dłużniewski, dz. cyt., s. 118.

101 Oświadczenie Nr 31 wydane przez Naczelną Dowództwo Wojsk Polskich z podpisem Józefa Piłsudskiego z 18 listopada 1918 r. było odpowiedzią na rezolucję młodzieży szkół lubelskich wystosowaną kilka dni wcześniej (10 listopada) do Naczelnika Państwa Polskiego. Uczniowie deklarowali w niej chęć wstąpienia do wojska. W odpowiedzi otrzymali zgodę na „swobodny wybór pozostania w szkole lub powrócenia do szeregów”. Zob. *Księga pamiątkowa 25-lecia harcerstwa w Lubelszczyźnie...*, s. 78–79.

102 Rozkaz tygodniowy komendanta Grupy [Wojskowej Kadry Szkolnej], T. Bronikowskiego z 18 stycznia 1919 r. Zob. T. Moniewski, G. Scholz, dz. cyt., s. 24–25.

103 Obrona Lwowa, zajętego przez oddziały nowo powstałej Ukraińskiej Rady Narodowej, trwała od 1 do 22 listopada 1918 r. Po dwóch tygodniach dramatycznych walk Józef Piłsudski wydał rozkaz przygotowania zbrojnej pomocy bohaterskim obrońcom. W wielu polskich miastach zorganizowano

w magazynach położonych w różnych dzielnicach Lublina – wzdłuż torów kolejowych na Bronowicach oraz w pobliżu młyna Braci Krausse na Tatarach¹⁰⁴.

Maszerujemy teraz do magazynów na Bronowicach – relacjonował po latach jeden z uczestników owych wydarzeń, Stanisław Stecki – jest wieczór, mrok szybko zapada. Gdy pluton mija Bystrzycę, jest już zupełnie ciemno. [...] Rozchodzimy się po posterunkach. Niektórzy zostają wyznaczeni na linie kolejowe i bocznice towarowe zapchane wagonami. Inni stoją samotnie przy drzwiach baraków z internowanym wojskiem. [...] Musimy wciąż obchodzić magazyny, bo podchodzą w ciemnościach chętni [do] rozgrabienia zapasów¹⁰⁵.

Dla usprawiedliwienia kilkudniowej nieobecności członków Kadry w szkołach do wszystkich dyrektorów wysłano odpowiednie pisma z odpisami rozkazu oraz spisem uczniów, którzy opuścili lekcje. Po kilkunastu dniach partole Kadry zostały zastąpione przez organizujące się w mieście regularne oddziały wojskowe.

Rozwiązanie Wojskowej Kadry Szkolnej, pamiątkowe zdjęcie przed budynkiem Szkoły Lubelskiej, 20 czerwca 1919 roku

Zaprzyśiężenie Wojskowej Kadry Szkolnej miało miejsce w 1917 roku podczas jednej z niedzielnych zbiórek odbywających się na dziedzińcu Szkoły Rzemieśniczej przy

„Obywatelskie Komitety Pomocy dla Lwowa”, wzywające ochotników do stawienia się w Przemyślu, skąd 19 listopada wyruszyła odsiecz. Zob. S. S. Nicieja, *Cmentarz Obrońców Lwowa*, Wrocław 1990, s. 44–54; *Relacja Stanisława Burchardt-Bukackiego dla sekcji historyczno-operacyjnej Oddziału III Naukowo-Szkolnego Sztabu Generalnego MSWojsk. o przebiegu rozbrojenia okupantów w Lublinie, [w:] Listopad 1918 we wspomnieniach i relacjach*, Warszawa 1988, s. 57.

104 W. Dłużniewski, dz. cyt., s. 118.

105 S. Stecki, dz. cyt., s. 122–123.

ulicy Leszczyńskiego w Lublinie. 20 czerwca 1919 roku, po odprawieniu nabożeństwa w kościele garnizonowym przy Alejach Racławickich, batalion stawił się na pobliskim placu, by wysłuchać ostatniej komendy do rozejścia się¹⁰⁶. W ten sposób Wojskowa Kadra Szkolna, spełniwszy swój obowiązek, ostatecznie przestała istnieć.

Po dwuletniej służbie wszyscy członkowie uczniowskiego batalionu otrzymali pamiątkowe krzyże z napisem „1917–1919 K. S.”. Próbowano jeszcze parokrotnie odtworzyć, choć częściowo, Wojskową Kadrę Szkolną. Jesienią 1919 roku w Gimnazjum imienia Staszica na wzór dawnej Kadry powstała tak zwana „Kadrówka”, która jednak po pewnym czasie rozpadła się¹⁰⁷. Kilka miesięcy później młodszy członkowie z byłych kompanii Kadry utworzyli tak zwany sztubacki oddział Ochotniczej Straży Pożarnej¹⁰⁸. Wreszcie w 1920 roku, w czasie wojny polsko-bolszewickiej, wielu z dawnych „kadrowiaków” znalazło się w szeregach polskiego wojska, „zamykając ten najchlubniejszy może okres młodzieńczego ich życia”¹⁰⁹.

106 W. Dłużniewski, dz. cyt., s. 116 i 119.

107 T. Moniewski, G. Scholz, dz. cyt., s. 27.

108 Tamże.

109 W. Dłużniewski, dz. cyt., s. 119. Po zakończeniu I wojny światowej część byłych członków Wojskowej Kadry Szkolnej wstąpiła do utworzonej w Lublinie w listopadzie 1918 r. 3. baterii konnej, włączonej następnie w skład stacjonującej w Wilnie 3. Dywizji Artylerii Konnej. Zob. A. M. Zdanowicz, dz. cyt., s. 111; W. Górecki, *Zarys historii wojennej 3-go dywizjonu artylerii konnej*, Warszawa 1929, s. 3–5 i 31; M. Giętkowski, *Artyleria Konna Wojska Polskiego 1918–1939*, Toruń 2000, s. 46 i in. W późniejszym czasie także wielu innych przeszkolonych kadrowiczów zostało oficerami różnych oddziałów Wojska Polskiego. Zob. S. Lelek, *P.O.W. w walce o niepodległość*, [w:] *Pod sztandarem P.O.W.: szkice i wspomnienia zebrane dla uczczenia uroczystości poświęcenia sztandaru, odstonięcia tablicy pamiątkowej ś.p. płk. Mieczysława Więckowskiego i połączenia okręgu siedleckiego Związku Peowiaków z okręgiem lubelskim*, Lublin 1935, s. 23.

ANEKS NR 1

Uczniowie Szkoły Lubelskiej polegli w walkach w latach 1914–1920¹¹⁰

1. **Balcer Kazimierz** (ur. 5 marca 1895 roku w Zielonej, pow. mławski, syn Franciszka i Heleny, zginął prawdopodobnie 23 września 1920 roku w Brzostowicy [Wielkiej ?]) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 1 września 1908 roku do 1914 roku (matura); harcerz; w czasie wojny polsko-bolszewickiej służył w 1. PP Leg., następnie w 7. PP Leg. (ppor.). *Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego („Szkoła Lubelska”) w XXX-lecie*, Lublin 1936, s. 142, 146; *Lista strat Wojska Polskiego. Polegli i zmarli w wojnach 1918–1920*, Warszawa 1934, s. 19; H. i S. Dąbrowscy, *Harcerski Lublin 1911–1939*, Lublin 2012, s. 28.
2. **Bieliński Aleksander Józef** (ur. 23 stycznia 1894 roku w Turce k. Lublina, syn Adama i Zofii z Zarańskich, zginął 16 sierpnia 1920 roku pod Cycowem na folwarku w Turowoli, pochowany na cmentarzu przy ul. Lipowej w Lublinie – sektor 10) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 3 września 1907 roku do 1913 roku (matura); studia na Wydziale Agromonomicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego; harcerz; w czasie I wojny światowej służył w I plut. 1. szw. 1. P.Uł. (szereg.); od 1918 roku dowódca II plut. 1. szw. 7. P.Uł. (ppor.); w czasie wojny polsko-bolszewickiej służył w 7. P.Uł. (rtm.). *Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego...*, s. 142, 146, 282 i in.; *Lista strat Wojska Polskiego...*, s. 48; M. Gmiterek, B. Kotowski, K. Kucharska, B. Laskowska, L. Popek, *Cmentarz rzymskokatolicki przy ul. Lipowej w Lublinie*, Lublin 1970, s. 70 (tu data urodzenia 1902 r.); M. Kseniak, *Turka. Dzieje rodziny Bielińskich*, „Merkuriusz Łęczyński” 1993, s. 14–17; tenże, *Trzy nagrobki*, „Na Przykład” 1994, nr 10, s. 25–26, 1994, nr 11, s. 17–18; A. Przegaliński, *Spółeczna działalność ziemiaństwa lubelskiego w latach 1864–1914*, Lublin 2009, s. 35; H. i S. Dąbrowscy, dz. cyt., s. 28.
3. **Borer Lucjan** (ur. 13 grudnia 1896 roku w Lublinie, syn Henryka i Marianny, zginął w styczniu 1919 roku pod Żuzlem) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 12 września 1906 roku do 1917 roku (matura). *Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego...*, s. 142; „Ziemia Lubelska” 1919, nr 88 (28 lutego).
4. **Chrzanowski Leon Bogumił** (ur. 9 kwietnia 1900 roku w Warszawie, syn Władysława i Zofii z Chrzanowskich, zginął 20/21 września 1920 roku pod Cziczarówką/Mińczukami) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 3 września 1915 roku do 1919 roku; harcerz; w czasie wojny polsko-bolszewickiej służył w 5. komp. 8. PP Leg. (szereg.). *Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego...*, s. 142, 283 i in.; *Lista strat Wojska Polskiego...*, s. 103; H. i S. Dąbrowscy, dz. cyt., s. 28–29.
5. **Drecki Włodzimierz** (ur. 23 listopada 1897 roku w Zofiówce, pow. lubartowski, syn Józefa i Stefani, zginął 14 kwietnia 1917 roku pod Niemirowem) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 1 września 1908 roku do 1914 roku. *Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego...*, s. 142, fot; APL – nr zespołu 533, sygn. 66 – Księga adresów uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1916, sygn. 67 i 68 – Księgi cenzur uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1915.

110 Spis ułożony według następującego schematu: nazwisko i imię / data i miejsce urodzenia / imiona rodziców i nazwisko panięńskie matki / data śmierci / ustalone miejsce pochówku / lata nauki w Szkole Lubelskiej (matura) / studia / członkostwo w harcerstwie / w POW (z uwzględnieniem pseudonimów) / w Wojskowej Kadrcze Szkolnej / w Harcerskim Batalionie Wartowniczym / udział w I wojnie światowej (służba w Legionach Polskich z uwzględnieniem stopni wojskowych i pseudonimów) / w wojnie polsko-bolszewickiej (służba w Wojsku Polskim z uwzględnieniem stopni wojskowych i pseudonimów). Pod opisem biograficznym podane dane źródłowe.

6. **Frejt Stanisław** (ur. 23 stycznia 1897 roku w Lublinie, syn Stanisława i Teresy, zginął w lipcu 1916 roku nad Styrem) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 5 września 1906 roku do 1915 roku (matura); harcerz; w czasie wojny polsko-bolszewickiej służył w 1. PP Leg. *Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego...*, s. 142, 146; H. i S. Dąbrowscy, dz. cyt., s. 28; APL – nr zespołu 533, sygn. 66 – Księga adresów uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1916, sygn. 67 i 68 – Księgi cenzur uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1915.
7. **Gładyszewski Longin** (ur. 19 marca 1897 roku w Lublinie, syn Andrzeja i Józefy z Gładyszewskich, zginął 13 czerwca 1920 roku pod Jamnami, pochowany w Bojarach nad Dzisną) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 5 września 1906 roku do 1915 roku (matura); studia na Wydziale Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego; harcerz; peowiak; w czasie I wojny światowej służył w 1. komp. VI bat. 1. PP Leg. (ps. Leon Górski, szereg., od 1916 roku st. żołn.), czasowo w 7. PP Leg.; w 1918 roku w I bat. 1. Lubelskiego Pułku Piechoty [późniejszy 23. PP] (plutonowy); w 1919 roku w 9. komp. III bat. (sierżant), następnie kolejno dowódca plutonu 3. komp. karabinów maszynowych i 11. komp. III bat. (ppor.).
Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 71, 75, 80, 142, 283 i in. (tu data pogrzebu omyłkowo podana jako data śmierci, co powtórzono w innych opracowaniach); „Głos Lubelski” 1920, nr 172 (27 czerwca) (nekrolog); „Dzień Polski” 1920, nr 175 (1 lipca) (wspomnienie); „Ziemia Lubelska” 1920, nr 295, 300, 310 (5, 8, 14 lipca) (nekrologi i wspomnienia); S. Witkowski, *Zarys historii wojennej 23-go Pułku Piechoty*, Warszawa 1928 (tu wieś Jamny wymieniona jako Jamno, co powtórzono w innych opracowaniach), s. 12, 19, 21; *Lista strat Wojska Polskiego...*, s. 217 (tu błędna nazwa miejsca śmierci – Janina); B. Zimmer, *Harcerskie środowiska Lubelszczyzny 1911–1939. Zarys historyczny*, Lublin 1991, s. 12–13; *Słownik biograficzny lubelskiego harcerstwa 1911–2001*, pod red. S. J. Dąbrowskiego, A. A. Tryczyńskiego, Lublin 2001, s. 66; *Harcerze Lubelszczyzny w wojnie polsko-bolszewickiej 1919–1920*, pod red. S. J. Dąbrowskiego, Lublin 2009, s. 212–214; *Księga pamiątkowa 25-lecia harcerstwa w Lubelszczyźnie*, Lublin 2011, s. 39; W. Nekrasz, *Harcerze w bojach. Przyczynek do udziału młodzieży polskiej w walkach o niepodległość Ojczyzny w latach 1914–1921*, t. 2, Warszawa 2011 (reprint wydawnictwa z 1931), s. 349–350; J. S. Wojciechowski, *23. Pułk Piechoty im. płk. Leopolda Lisa-Kuli*, Pruszków 2011, s. 8; H. i S. Dąbrowscy, dz. cyt., s. 28, 44, 47 (tu data śmierci 16 czerwca 1920 r.); APL – nr zespołu 533, sygn. 66 – Księga adresów uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1916, sygn. 67 i 68 – Księgi cenzur uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1915. Dane na podstawie informacji i dokumentów rodzinnych udostępnionych przez prof. Longina Gładyszewskiego, bratanka poległego legionisty.
8. **Góra Stefan** (ur. 16 sierpnia 1895 roku w Lublinie, syn Michała i Antoniny, ranny pod Jastkowem zm. w sierpniu 1915 roku w Bielicach na Śląsku, pochowany na tamtejszym cmentarzu) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 1 września 1908 roku do 1915 roku; harcerz; w czasie I wojny światowej służył w 1. PP Leg.
Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 142, 146; „Ziemia Lubelska” 1915, nr 236 (17 sierpnia) (tu informacja o śmierci w Bielicach na Śląsku); J. Cisek, K. Stepan, *Lista strat Legionów Polskich 1914–1918*, Kraków 2006, s. 61 (tu informacja o śmierci 15 sierpnia 1915 r. w Bielsku); H. i S. Dąbrowscy, dz. cyt., s. 28, 44, 47 (tu błędnie jako Stanisław); APL – nr zespołu 533, sygn. 66 – Księga adresów uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1916, sygn. 67 i 68 – Księgi cenzur uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1915.
9. **Kaczkowski Zygmunt** (ur. 18 stycznia [lutego?] 1902 roku we wsi Wielkie w pow. lubartowskim, syn Stanisława i Michaliny, zginął 7 stycznia 1919 roku pod Kulikowem) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 3 września 1915 roku do 1918 roku.
Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 142; APL – nr zespołu 533, sygn. 66 – Księga adresów uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1916, sygn. 67 i 68 – Księgi cenzur uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1915.

- 10. Kiełpsz Jan** (ur. 12 lipca 1900 roku w Sichowie Dużym, syn Aleksandra i Zofii [Józefy?], zginął na polu chwały) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 1 września 1911 roku do 1918 roku; harcerz; peowiak (ps. Kuba).

Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 142; *Lista strat Wojska Polskiego...*, s. 355 (tu wymieniony jako Jan Kiełbsz, ppor. 3. PP Leg. poległy 7 lipca 1920 pod Gliwiami); H. i S. Dąbrowscy, dz. cyt., s. 28, 47 (tu informacja, że zginął w stopniu plutonowego); APL – nr zespołu 533, sygn. 66 – Księga adresów uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1916, sygn. 67 i 68 – Księgi cenzur uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1915.

- 11. Korczak Józef** (ur. 9 stycznia 1891 roku w Dąbrówce [Dąbrówkach?], pow. janowski, syn Jana i Rozalii z Dylów, zginął 18 października 1920 roku w Michniskach pod Nowymi Trokami, pochowany w Warszawie na Powązkach) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 1 września 1910 roku do 1911 roku; studia na Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie; harcerz; peowiak (ps. Piotr); w czasie I wojny światowej służył w 1. PP Leg.; w czasie wojny polsko-bolszewickiej w 201. Ochot. PP w kom. Dywizji Ochotniczej ppłk Adama Koca (ppor.), następnie dowódca III operacyjnego oddziału Związku Obrońców Ojczyzny (por.).

Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 142, 146, 283–284 i in.; „Ziemia Lubelska” 1920, nr 488, s. 2 (nekrolog); „Przegląd Lubelsko-Kresowy” 1924, nr 1, s. 24; J. Korpała, *Początki Związku Strzeleckiego w niepodległej Polsce*, „Strzelec: Organ Związku Strzeleckiego” 1933, nr 53, s. 73; *Księga pamiątkowa 25-lecia harcerstwa w Lubelszczyźnie. Wspomnienia i dokumenty 1911–1936*, Lublin 1936, s. 37–38, 41; *Lista strat Wojska Polskiego...*, s. 389 (tu jako miejsce śmierci podane Wilno); F. Żurek, *Powiat krasnostawski w walce o wolność*, Warszawa 1937, s. 84, 87 i in.; T. Szturm de Sztrem, *Józef Korczak – „Piotr” (1891–1920)*, „Kronika Ruchu Rewolucyjnego w Polsce” 1938, nr 4, s. 230–231; A. Grychowski, *Lublin w życiu i twórczości pisarzy polskich*, Lublin 1965, s. 200; A. Leinwand, *Tadeusz Szturm de Sztrem*, Warszawa 1987, s. 32–35 i in.; *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 3, Warszawa 1992, s. 290–291 (oprac. A. Leinwand); W. Nekrasz, *Harcerze w bojach*, t. 2, s. 182; H. i S. Dąbrowscy, dz. cyt., s. 28; PSB, t. 14 (oprac. T. Szturm de Sztrem).

- 12. Kowerski Krzysztof Antoni** (ur. 28 lipca 1898 roku w Józnowie, pow. lubelski, syn Stanisława Kamila i Marii z Chościaków-Popielów, ranny 21 marca 1919 roku pod Wielopolem, zm. następnego dnia w szpitalu polowym w Gródku Jagiellońskim, pochowany w Bychawie na Lubelszczyźnie) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 3 września 1915 roku do 1917 roku (matura); studia prawnicze na Uniwersytecie Jagiellońskim, następnie na Uniwersytecie Warszawskim; harcerz; w czasie wojny polsko-bolszewickiej służył w szw. karabinów maszynowych 1. P.Uł. Krechowickich.

Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 142, 284 i in.; „Ziemia Lubelska” 1919, nr 159 (nekrolog); APL – nr zespołu 533, sygn. 66 – Księga adresów uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1916, sygn. 67 i 68 – Księgi cenzur uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1915.

- 13. Lechnicki Klemens Stanisław** (ur. 8 listopada 1899 roku w Serebryszczach, syn Felicjana i Marii, zginął 6 czerwca 1920 roku pod Hornostajpolem lub 15 czerwca 1920 roku pod Bogdanami) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 1 września 1910 roku do 1918 roku (matura); harcerz; peowiak; w czasie wojny polsko-bolszewickiej służył w 6. PP Leg. (ppor.).

Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 142; *Lista strat Wojska Polskiego...*, s. 472 (tu informacja, że poległ 6 czerwca 1920 r. pod Hornostajpolem); H. i S. Dąbrowscy, dz. cyt., s. 28, 47; APL – nr zespołu 533, sygn. 66 – Księga adresów uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1916, sygn. 67 i 68 – Księgi cenzur uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1915.

- 14. Lipczyński Stefan Piotr** (ur. 29 czerwca 1898 roku w Łapiguzie, syn Grzegorza i Anny z Malinowskich, zginął 16 kwietnia 1919 roku pod Berdówką koło Lidy, symboliczny grób w Krynicach) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 1 września 1911 roku do 1916 roku (matura); studia na Wydziale Agronomii w Krakowie; harcerz; od listopada 1918 roku służył w 7. P.Uł. (st. ułan).

Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 143, 284–285; „Ziemia Lubelska” 1919, nr 189 (29 kwietnia), nr 201 (7 maja) (wspomnienie pośmiertne), nr 224 (22 maja); *Lista strat Wojska Polskiego...*, s. 485; D. R. Kawałko, *Nekropolie ziemiańskie na terenie byłego województwa zamojskiego*, [w:] *Ziemiaństwo na Lubelszczyźnie*, Kozłówka 2011, s. 301–302; H. i S. Dąbrowscy, dz. cyt., s. 28–29, 44, 47, 55 (tu błędna data śmierci 1920 r.); APL – nr zespołu 533, sygn. 66 – Księga adresów uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1916, sygn. 67 i 68 – Księgi cenzur uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1915.

- 15. Miłkowski Jan Mieczysław** (ur. 2 września 1900 roku w Krępcu w pow. lubelskim, syn Zygmunta i Marii, zginął na polu chwały) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 2 września 1912 roku do 1915 roku.

Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 143; APL – nr zespołu 533, sygn. 66 – Księga adresów uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1916, sygn. 67 i 68 – Księgi cenzur uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1915.

- 16. Olszewski Henryk August** (ur. 14 czerwca 1899 roku w Lublinie, syn Władysława i Henryki, zginął 21 września 1920 roku pod Geniuszami) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 14 września 1914 roku do 1919 roku (matura); studia prawnicze w Warszawie; harcerz; peowiak; w czasie wojny polsko-bolszewickiej służył w 23. PP (kpr.).

Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 143, 285 i in.; *Lista strat Wojska Polskiego...*, s. 630; H. i S. Dąbrowscy, dz. cyt., s. 29, 47; APL – nr zespołu 533, sygn. 66 – Księga adresów uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1916, sygn. 67 i 68 – Księgi cenzur uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1915.

- 17. Paczos Stanisław Celestyn** (ur. 6 kwietnia 1899 roku w Zamościu, syn Franciszka [Michała?] i Zofii, poległ w 16 sierpnia 1920 roku we wsi Kupcze pod Kamionką Strumiłową nad Bugiem, pochowany na cmentarzu w Kamionce) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 22 września 1915 roku do 1918 roku (matura); studia na Wydziale Inżynierii Lądowej na Politechnice Warszawskiej; harcerz; peowiak; członek Wojskowej Kadry Szkolnej; w czasie wojny polsko-bolszewickiej służył w 105. Rez. PP (ppor.).

Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 112, 115, 121, 139, 143, 285–289; „Kronika Powiatu Zamojskiego” 1918, nr 12, s. 85; W. Jagiełłowicz, *Zarys historii wojennej 40-go Pułku Strzelców Lwowskich*, Warszawa 1928, s. 15–19; „Rocznik Oficerski Rezerw”, Warszawa 1934, s. 26, 1058 (por. rez. piech. ze starszeństwem z 1 czerwca 1919 r. według listy zaginionych na terenie działań wojennych); *Lista strat Wojska Polskiego...*, s. 647 (tu wymieniony bez podania imienia jako por. 105. PP poległy w lipcu 1920 r. nad Bugiem); H. i S. Dąbrowscy, dz. cyt., s. 29, 47; APL – nr zespołu 533, sygn. 66 – Księga adresów uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1916, sygn. 67 i 68 – Księgi cenzur uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1915.

- 18. Panas Stefan Barnaba** (ur. 11 czerwca 1901 roku w Lublinie, syn Jana i Jadwigi, poległ pod Kowlem 20 lipca 1920 roku) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 3 września 1915 roku do 1917 roku; harcerz.

Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 143; *Lista strat Wojska Polskiego...*, s. 652 (tu wymieniony Stefan Panaś, plut. 1. dyw. piech. zmarły 24 lipca 1920 r.); H. i S. Dąbrowscy, dz. cyt., s. 29, 47; APL – nr zespołu 533, sygn. 66 – Księga adresów uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1916, sygn. 67 i 68 – Księgi cenzur uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1915.

- 19. Policzkiewicz Waclaw** (ur. 27 grudnia 1896 roku w Krasnymstawie, syn Henryka i Janiny, zginął pod Borodianką 13 czerwca 1920 roku, pochowany w pobliżu stacji kolejowej Iskorosti [Korosteń] pod Żytomierzem) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 5 listopada 1906 roku do 1916 roku (matura); harcerz; peowiak (ps. Wacek, Waclaw Ordon, Prądryński, Migurski); w czasie wojny polsko-bolszewickiej służył w 1. komp. 1. PP Leg. (ppor., pośmiertnie por.).

Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 71–73, 106, 146, 286–289 i in.; „Głos Lubelski” 1920 (6 lipca) (nekrolog); „Ziemia Lubelska” 1920, nr 310 (14 sierpnia) (nekrolog); A. M. B. Lepecki, *W blaskach wojny*, Warszawa 1926, s. 150–159; J. Borkiewicz, *Dzieje 1-go Pułku Piechoty Legionów (lata wojny polsko-rosyjskiej 1918–1920)*, Warszawa 1929, s. 8, 22, 42, 74, 618, 985, 1009; *Lista strat Wojska Polskiego...*, s. 700; *Harcerze Lubelszczyzny w wojnie polsko-bolszewickiej...*, s. 213–217; H. i S. Dąbrowscy, dz. cyt., s. 29, 60, 63–65.

- 20. Pożerski Stanisław Julian** (ur. 16 lutego 1898 roku w Zwierzyńcu, pow. zamojski, syn Konstantego i Marii, zginął 29 stycznia 1919 roku we wsi Żużel) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 3 września 1907 roku do 1913 roku; słuchacz Szkoły Przemysłowo-Technicznej Władysława Piotrowskiego w Warszawie; w czasie I wojny światowej służył w II Korpusie gen. E. de Henning-Michelisa; w czasie wojny polsko-bolszewickiej w szwadronie sztabowym DOGen. Lublin.

Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 143, 289 i in.; „Ziemia Lubelska” 1919, nr 76 (16 lutego), nr 88 (28 lutego).

- 21. Przybyłowski Jan** (ur. 4 grudnia 1897 roku w Łomży, syn Józefa i Walerii, zginął 27/28 stycznia 1919 roku pod Krystynopolem) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 5 września 1906 roku do 1916 roku (matura); studia prawnicze na Uniwersytecie Warszawskim; w czasie wojny polsko-bolszewickiej służył w 1. p.szwol. (szwol.).

Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 143, 289, 368; „Ziemia Lubelska” 1919, nr 56 (4 lutego); J. Karcz, W. Kryński, *Zarys historii wojennej 1-go Pułku Szwoleżerów Józefa Piłsudskiego*, Warszawa 1931, s. 10–11 (opis szarży pod Krystynopolem), 73; *Lista strat Wojska Polskiego...*, s. 715; APL – nr zespołu 533, sygn. 66 – Księga adresów uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1916, sygn. 67 i 68 – Księgi cenzur uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1915.

- 22. Ruszowski Kazimierz** (ur. 13 lipca 1899 roku w Lublinie, syn Mikołaja [Antoniego?] i Wiktorii, zginął prawdopodobnie 20 stycznia 1920 roku w miejscowości Lepel) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 1 września 1909 roku do 1915 roku; w czasie wojny polsko-bolszewickiej służył w Grodzieńskim Pułku Strzelców [81. P.Strz. Grodz.] (strz.?).

Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 143; *Lista strat Wojska Polskiego...*, s. 755; H. i S. Dąbrowscy, dz. cyt., s. 29; APL – nr zespołu 533, sygn. 66 – Księga adresów uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1916, sygn. 67 i 68 – Księgi cenzur uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1915.

- 23. Rutkowski Mieczysław** (ur. 2 października 1894 roku w Lublinie, syn Władysława i Feliksy, zginął na polu chwały) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 9 stycznia 1907 roku do 1912 roku.

Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 143; H. i S. Dąbrowscy, dz. cyt., s. 29.

- 24. Sikorski Marian** (ur. 16 maja 1897 roku w Warszawie, syn Jana i Marii, zginął na polu chwały) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 19 listopada 1906 roku do 1914 roku; harcerz.

Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 143.

- 25. Słomiński Stanisław** (ur. 18 kwietnia 1897 roku w Lublinie, syn Leona i Franciszki, zginął prawdopodobnie 21 lipca 1919 roku w miejscowości Krasne) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 26 października 1906 roku do 1915 roku (matura); harcerz; w czasie wojny polsko-bolszewickiej służył w 2. PP Leg. (ppor.?).
Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 143; „Ziemia Lubelska” 1918, nr 257 (5 czerwca) (tu informacja o śmierci w Lublinie 4 czerwca 1918 r.); *Lista strat Wojska Polskiego...*, s. 799; H. i S. Dąbrowscy, dz. cyt., s. 29, 47; APL – nr zespołu 533, sygn. 66 – Księga adresów uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1916, sygn. 67 i 68 – Księgi cenzur uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1915.
- 26. Suchodolski Tomasz** (ur. 30 października 1901 roku w Wielkopoli na Lubelszczyźnie, syn Eustachego i Zofii, zginął 18/19 sierpnia 1920 roku pod Skrzyszewem nad Bugiem) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 1 września 1913 roku do 1920 roku (matura); w czasie wojny polsko-bolszewickiej służył w ochotniczym pułku jazdy wołyńskiej, który faktycznie funkcjonował jako dywizjon jazdy mjr. Feliksa Jaworskiego (później w składzie 19. P.Uł. Wołyńskich).
Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 143, 290 i in.; *Lista strat Wojska Polskiego...*, s. 843 (tu wymieniony bez podania imienia jako uł. jazdy mjr. Feliksa Jaworskiego); APL – nr zespołu 533, sygn. 66 – Księga adresów uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1916, sygn. 67 i 68 – Księgi cenzur uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1915.
- 27. Szyszko Waław** (ur. 26 sierpnia 1896 roku w Samoklęskach, pow. lubartowski, syn Andrzeja i Walerii [Natalii?], poległ 19 grudnia 1918 roku pod Kamionką) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 3 września 1907 roku do 1916 roku; w okresie I wojny światowej służył w 2. komp. karabinów maszynowych 8. PP Leg.
Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 80, 143, 290, 374; M. Targowski, *Zarys historii wojennej 8-go pułku piechoty legionów*, Warszawa 1928, s. 39 (wymieniony wśród poległych z błędnym nazwiskiem jako szeregowy Waław Szyszka); APL – nr zespołu 533, sygn. 66 – Księga adresów uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1916, sygn. 67 i 68 – Księgi cenzur uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1915.
- 28. Trzciniński Bolesław** (ur. 24 listopada 1897 roku w Jaszczowie, syn Jana i Stanisławy, poległ 29 listopada 1918 roku pod Rawą Ruską) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 1 września 1909 roku do 1916 roku (matura); harcerz; w czasie wojny polsko-bolszewickiej służył w 23. PP (st. szer.).
Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 143; *Lista strat Wojska Polskiego...*, s. 919 (tu brak informacji o dacie i miejscu śmierci); APL – nr zespołu 533, sygn. 66 – Księga adresów uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1916, sygn. 67 i 68 – Księgi cenzur uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1915.
- 29. Tyszkowski Józef** (ur. 1899 roku, zginął w listopadzie 1918 roku pod Rawą Ruską, symboliczny grób na cmentarzu przy ul. Lipowej w Lublinie – sektor 3b) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 1 września 1913 roku do 1919 roku; harcerz; w czasie wojny polsko-bolszewickiej służył w 23. PP (szereg.).
Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 143; *Lista strat Wojska Polskiego...*, s. 927 (brak informacji o dacie i miejscu pochówku); H. i S. Dąbrowscy, dz. cyt., s. 29, 47.
- 30. Węglowski Zdzisław Waław** (ur. 26 września 1899 roku w Jasienicach, syn Władysława i Wandy, ranny w bitwie pod Sokalem zmarł od ran 26 stycznia 1919 roku w Lublinie) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 1 września 1913 do 1914 roku; w czasie wojny polsko-bolszewickiej służył w 7. P.Uł. (pchor.?).
Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 143, 146; „Ziemia Lubelska” 1919, nr 44 (28 stycznia); *Lista strat Wojska Polskiego...*, s. 957.

- 31. Wiśliński Władysław** (ur. 30 lipca 1898 roku w Bełżycach w pow. lubelskim, syn Michała i Teofili, zginął 27 czerwca 1919 roku pod Brześciem nad Bugiem) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 13 września 1915 roku do 1916 roku.

Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 143; APL – nr zespołu 533, sygn. 66 – Księga adresów uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1916, sygn. 67 i 68 – Księgi cenzur uczniów „Szkoły Lubelskiej” z l. 1914–1915.

- 32. Zaleski Edward Marek** (ur. 25 października 1899 roku w Stawkach, syn Gustawa i Stanisławy, ranny 25 stycznia 1919 roku pod Turzyskiem zm. 23 marca 1920 roku w Lublinie) – uczeń Szkoły Lubelskiej od 1 września 1913 roku do 1919 roku; peowiak; w czasie wojny polsko-bolszewickiej służył w 1. p. szwol. (kpr.).

Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego..., s. 143; *Lista strat Wojska Polskiego...*, s. 1022 (tu wymieniony jako Marek Zalewski).

ANEKS NR 2

Longin Gładyszewski – maturzysta Szkoły Lubelskiej z 1915 roku, zginął 13 czerwca 1920 roku pod Jamnami nad Dźwisną

Longin Gładyszewski urodził się 19 marca 1897 roku w Lublinie. Był synem Andrzeja i Józefy z Gładyszewskich. Rodziny matki i ojca, mimo zbieżności nazwisk, nie były ze sobą spokrewnione. Andrzej Gładyszewski pracował u lubelskich przedsiębiorców, właścicieli młyna parowego, braci Krausse. Był z zawodu stolarzem. We wrześniu 1906 roku syn Gładyszewskich, Longin, został przyjęty do tak zwanej klasy wstępnej prywatnego męskiego gimnazjum w Lublinie zwanego Szkołą Lubelską. Jako jej uczeń należał między innymi do Organizacji Młodzieży Narodowej oraz stowarzyszenia „Pet”. Ciesząc się dużym autorytetem oraz sympatią kolegów, został wybrany na jednego z pierwszych komendantów lubelskiej drużyny skautowej imienia Zawiszy Czarnego. Po latach dawni podkomendni wspominali go jako wzór wytrwałości i harcerskich zalet. Podobną opinię miał wśród skautek z Zeńskiej Drużyny imienia Emilii Plater przy Szkole Handlowej Władysława Kunickiego w Lublinie, gdzie był instruktorem dziewczęcego zastępu.

Lubiłyśmy go bardzo – zanotowała w swym pamiętniku harcerka Jadwiga Orłowska – bo dzielny był z niego chłopak. [...] Miłe i dobre były czasy spędzone z Longinem. Tyle otuchy, tyle zapału potrafił ten chłopak obudzić w nas. Mieliśmy wspólne wycieczki, wspólne spacerki. A wszystko robiło się dla idei, z myślą o innym jutrze. [...] Potem przyszły Legiony. Longin, jeden z pierwszych [...], wziął karabin na plecy i poszedł na trud i znoj¹¹¹.

Wraz z wybuchem I wojny światowej Longin Gładyszewski zaangażował się w działanie Polskiej Organizacji Wojskowej. Z początkiem sierpnia 1915 roku jako świeżo upieczony absolwent lubelskiego gimnazjum wstąpił do I Brygady Legionów. Służył pod pseudonimem Leon Górski w 1. komp. VI bat. 1. PP Leg. Z czasem batalion wszedł w skład odrębnej

111 *Harcerze Lubelszczyzny w wojnie polsko-bolszewickiej...*, s. 212–214.

formacji, określonej jako 7. PP Leg. Ze swym oddziałem młody szeregowiec uczestniczył w walkach na Wołyniu i Polesiu oraz w działaniach zbrojnych nad Styrem i Stochodem. Awansowany 25 września 1916 roku na starszego żołnierza odbył w październiku i listopadzie tego samego roku kurs szturmowy w garnizonie pod Baranowiczami. Po reorganizacji oddziałów legionowych na przełomie 1916 i 1917 roku dawny VI bat. 1. PP Leg. ponownie znalazł się w tym samym pułku. Wówczas Longin Gładyszewski wraz ze swym oddziałem trafił kolejno do garnizonów w Łomży, w Zambrowie, a następnie w Modlinie. W pierwszej połowie 1917 roku ukończył szkołę oficerską oraz kurs wyszkolenia instruktorów w Zegrze. Po kryzysie przysięgowym, latem 1917 roku, był osadzony w obozach w Szczypiornie oraz w Łomży. Został zwolniony w lutym 1918 roku.

Po opuszczeniu obozów internowania jeszcze tego samego roku Longin Gładyszewski zapisał się na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Warszawskiego. Wypełniając ankietę koła akademickiego, 21-letni student wpisał, że przygotowuje się do zawodu nauczyciela. Jednakże już w początkach listopada 1918 roku powrócił do służby wojskowej. Wstąpił w szeregi nowo utworzonego 1. Lubelskiego Pułku Piechoty pod dowództwem pułkownika Jana Dobrowolskiego. Służył w I bat. dowodzonym przez majora Wacława Scaewolę-Wieczorkiewicza. Był to oddział złożony głównie z byłych peowiaków. Wchodząca w skład jednostki kompania karabinów maszynowych rekrutowała się zaś ze studentów wyższych uczelni warszawskich.

W listopadzie 1918 roku oddział majora Wieczorkiewicza wyruszył na odsiecz Lwowa, kierując się na Rawę Ruską. Po miesiącu zaciętych walk w tym regionie żołnierze powrócili na odpoczynek do Lublina, gdzie ich pułk przemianowano na 23. PP. 5 grudnia 1918 roku Longin Gładyszewski awansował na stopień plutonowego, a w miesiąc później na sierżanta. Początek 1919 roku spędził w garnizonie w Lublinie. Wiosną wziął udział w walkach na Ukrainie, dowodząc plutonem 1. komp. I bat. Ranny w ramię pod Dobrosinem przebywał przez pewien czas w szpitalu w Zamościu. W kwietniu 1919 roku został przydzielony do 9. komp. III bat. swego pułku. Za dzielną służbę otrzymał w maju tego roku awans na podporucznika. Objął wówczas dowództwo jednego z plutonów w 3. komp. karabinów maszynowych 23. PP. Latem stanął na czele 11. komp. III bat. Rok później stoczył z tym oddziałem swą ostatnią bitwę.

Jesienią i zimą 1919 roku 23. PP prowadził walki na froncie łotewskim. Działania wojenne przeciągnęły się do lata następnego roku. Podczas ataku bolszewików na wieś Jamny pod Dyneburgiem 13 czerwca 1920 roku oddział podporucznika Gładyszewskiego został otoczony przez kozaków. Według relacji świadków młody dowódca, mimo upadku z powodu ranionej nogi, nadal oddawał strzały w kierunku wroga. Po zaciętej potyczce, w której udało mu się pokonać dziesięciu napastników, zginął od postrzału w głowę dobity ciosami bagnatów.

Trzy dni później odbył się pogrzeb poległego w walce dowódcy oddziału. Pochowano go w miejscowości Bojary nad rzeką Dżisną oddalonej o kilkadziesiąt kilometrów na południe od miejsca potyczki. Dzień, w którym rozegrała się bitwa, będąca jedną z najkrwawszych walk 23. PP, uznano później za święto pułkowe.

Szczątków poległego podporucznika nie sprowadzono do jego rodzinnego miasta. Staraniem rodziny i przyjaciół w jednym z lubelskich kościołów odbyło się jedynie żałobne nabożeństwo ku czci poległego. W tym czasie uczczono również pamięć innego wychowanka Szkoły Lubelskiej, podporucznika Wacława Policzkiewicza, który walcząc na innym froncie, zginął na polu walki tego samego dnia co jego przyjaciel Longin Gładyszewski.

Nazwiska obu bohaterskich legionistów, peowiaków i pierwszych komendantów szkolnej drużyny skautowej pojawiły się na wspólnej klepsydrze. W zamieszczonych w prasie lubelskiej nekrologach oraz pośmiertnych wspomnieniach o Longinie Gładyszewskim jego przyjaciele z czasów szkolnych i współtowarzysze broni pożegnali go słowami żołnierskiej modlitwy¹¹²:

Żegnaj nam Kolego!
 Niech wiatr Ci zagra pieśń bojową!
 Niech słońce złoci skromny Twój grób,
 Niechaj Najwyższy czystą twą duszę
 W ofierze przyjmie za Swój próg!

Cztery lata po tych wydarzeniach w Lublinie został wydany zbiór wierszy autorstwa Franciszki Arnsztajnowej – poetki, tłumaczki, członkini POW. Tomik poezji zatytułowany *Archanioł jutra* był dedykowany pamięci poległych w walkach wychowanków szkół lubelskich. Ich imienną listę otwierało nazwisko Longina Gładyszewskiego. O jego bohaterskiej śmierci poniesionej na polu walki pisał po latach także Kazimierz Juszcakowski, nauczyciel ze Szkoły Lubelskiej. W nocie poświęconej pamięci ucznia ze strony wychowawcy młodzieży padły pełne uznania słowa:

Głęboki patriotyzm i wielkie zrozumienie obowiązków względem społeczeństwa, kolegów i towarzyszy broni były cechami charakteru Longina Gładyszewskiego¹¹³.

W 1931 roku dzielnemu obrońcy Ojczyzny przyznano pośmiertnie Krzyż Niepodległości. Kilka lat później do Dowództwa Okręgu Korpusu II w Lublinie przyszła wiadomość o odznaczeniu poległego w 1920 roku podporucznika Longina Gładyszewskiego Srebrnym Krzyżem Orderu Wojennego *Virtuti Militari*. Wniosek o przyznanie zaszczytnego odznaczenia złożono w pół roku po śmierci młodego żołnierza. Jednakże w wyniku różnych splotów okoliczności sprawa nie została przez lata pomyślnie zakończona.

OBJAŚNIENIE ZASTOSOWANYCH W TEKŚCIE SKRÓTÓW FORMACJI I STOPNI WOJSKOWYCH

DOGen. – Dowództwo Okręgu Generalnego

Ochot. PP – ochotniczy pułk piechoty

PP – pułk piechoty

PP Leg. – pułk piechoty Legionów

P. Uł. – pułk ułanów

P.Strz.Grodz. – Grodzieński Pułk Strzelców

P. Szwoł. – pułk szwoleżerów

Rez. PP – rezerwowy pułk piechoty

bat. – batalion

112 J. Nazarewicz, *Ukochanemu koledze ś. p. podporucznikowi Longinowi Gładyszewskiemu*, „Ziemia Lubelska” 1920, nr 295 (5 sierpnia).

113 „Dzień Polski” 1920, nr 175 (1 lipca); *Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego...*, s. 283; W. Nekrasz, *Harczerze w bojach...*, t. 2, s. 349–350. Prawdopodobnie wszystkie wspomnienia w opracowaniu K. Juszcakowskiego.

komp. – kompania
plut. – pluton
szw. – szwadron

gen. – generał
kpr. – kapral
mjr – major
pchor. – podchorąży
płk – pułkownik
ppłk – podpułkownik
por. – porucznik
por. rez. piech. – porucznik rezerwy piechoty
ppor. – podporucznik
rtm. – rotmistrz
st. żołn. – starszy żołnierz
st. ułan – starszy ułan
strz. – strzelec
st. szer. – starszy szeregowiec
szereg. – szeregowiec
szwol. – szwoleżer
uł. – ułan

Pupils of the Lublin School in the Battles for independence and the borders of the Polish state during World War I and the Polish-Soviet war

SUMMARY

In 1936 Stefan Batory Private Men's Gymnasium in Lublin, called the Lublin School, celebrated 30 years of existence. On this occasion the Jubilee book was released which contains information about the students – participants of the fighting for independence and Polish borders in the years 1914–1920. The pages of this publication contain recollections of the School's Military Corps members – a paramilitary organization created among the male students from schools in Lublin. There are also biographies and photographs of the first members of the school Zawisza Czarny Scout team striving for Polish independence. Many of them had fallen during the World War I, fighting in the Polish Legions. Others were killed in the time of the Polish-Soviet war, serving the homeland in the ranks of the reborn Polish Army. Some died at an early age, as a result of the diseases fatal for young organisms afflicted with the hardships of war. An example is the destiny of Longin Gładyszewski – Lublin School graduate, Boy Scout, commissioned officer in the Polish Army. In 1917 he was imprisoned in the camps in Szczypiorno and Łomża, and later participated in the fighting in Volhynia and Polesie, Commander in the 23 infantry regiment branch, killed on 13 June 1920 during the Bolsheviks' attack on a village Jamny near Dyneburg.